

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування

Залуцький Петро Михайлович

Підвищення ефективності використання виробничого потенціалу підприємства на основі ресурсозбереження / Increase of efficient using of production potential of the enterprise on the basis of resource saving

Спеціальність – 073 “Менеджмент”
Магістерська програма – Менеджмент

Магістерська робота

Виконав студент групи
МПК_м-21
П.М. Залуцький

Науковий керівник:
к.т.н., доцент
А.О. Вітровий

Магістерську роботу допущено
до захисту:

“___” _____ 20__р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Б. Гевко

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Наукові засади ефективного використання виробничого потенціалу в сільському господарстві	6
1.1. Поняття і суть виробничого потенціалу в сільському господарстві.....	6
1.2. Сучасні особливості формування і використання ресурсів сільськогосподарських підприємств.....	19
1.3. Ресурсозберігаючі та організаційні фактори в системі використання виробничого потенціалу підприємства.....	24
Висновки до 1 розділу.....	31
Розділ 2. Сучасний стан формування і використання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства	33
2.1. Оцінка сучасного стану формування і ресурсного відтворення виробничого потенціалу.....	33
2.2. Ефективність використання виробничого потенціалу.....	39
2.3. Використання складових виробничого потенціалу підприємства в контексті ресурсозбереження.....	48
Висновки до 2 розділу.....	53
Розділ 3. Шляхи підвищення ефективності використання виробничого потенціалу на основі ресурсозбереження	55
3.1. Механізм раціонального використання виробничого потенціалу в сільськогосподарських підприємствах.....	55
3.2. Оптимізація виробничого потенціалу агроформування.....	65
3.3. Напрямки нарощування та покращення використання виробничого потенціалу.....	75
Висновки до 3 розділу.....	87
Висновки	89
Перелік використаних джерел	91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сільське господарство є базовим сектором економіки, оскільки забезпечує сировиною численну кількість інших секторів, а також формує продовольчу безпеку країни. Зважаючи на значення і роль галузі та підприємств, які її представляють, виконання цих стратегічних функцій є можливим лише за умови належного забезпечення суб'єктів господарювання сільського господарства виробничими ресурсами та ефективного їх використання на засадах ресурсозбереження. Результативні показники сільськогосподарських підприємств у вирішальній мірі залежать від того, наскільки створені сприятливі умови праці, який рівень механізації і автоматизації виробничих процесів, технологічні прийоми виробництва та його безвідходність.

Для розв'язання проблеми ефективного використання виробничих ресурсів агроформувань необхідне розробити системний соціально-економічний підхід, який дасть змогу опрацювати кожний окремий аспект щодо оптимального складу виробничих ресурсів та їх використання з метою підвищення виробничого потенціалу.

Дослідженням теоретичних та методологічних засад формування, оцінки та використання виробничого потенціалу сільського господарства на засадах ресурсозбереження присвячені праці відомих вітчизняних вчених – В.Г. Андрійчука, М.В. Гладія, В.С. Дієсперова, І.І. Лукінова, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавера, В.М. Трегобчука, А.Е. Юзефовича, Л.Д. Павловської, Г.М. Підлісецького, П.Т. Саблука, А.М. Третяка, М.М. Федорова, В.Й. Шияна, В.В. Юрчишина та ін.

Магістерське дослідження спрямоване на розв'язання проблемних аспектів, які характеризуються забезпеченням зростання віддачі ресурсів за допомогою оптимального поєднання складових елементів виробничого потенціалу та їх раціонального використання. Важливим є також можливість обґрунтувати пропозиції з метою удосконалити механізм відтворення виробничих ресурсів аграрних підприємств, що створить умови для

прибутковості виробничо-господарської діяльності та стабільного розвитку підприємства на основі зниження матеріаломісткості виробництва.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є розробка пропозицій, які б забезпечили підвищення ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства на основі ресурсозбереження.

Згідно із поставленою метою в магістерській роботі визначено такі завдання:

- дослідити проблемні питання ефективного використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств;
- на основі практичних даних обґрунтувати параметри економіко-математичної моделі оптимізації виробничого потенціалу в сільськогосподарському підприємстві, побудовану з врахуванням принципу ресурсозбереження;
- обґрунтувати шляхи підвищення ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу за його окремими складовими і механізм їх впровадження в сільськогосподарському підприємстві;
- визначити систему показників, що відображають характеристику ефективного використання виробничого потенціалу в підприємствах аграрного сектора;
- обґрунтувати рекомендації щодо відтворення виробничо-ресурсного потенціалу підприємства;
- здійснити прогноз розвитку аграрного підприємства, зокрема щодо підвищення ефективності використання його виробничого потенціалу.

Об'єктом дослідження є процес підвищення ефективності використання виробничого потенціалу на рівні сільськогосподарського підприємства.

Предметом дослідження є сукупність наукових і практичних засад забезпечення ефективного використання виробничого потенціалу в сільськогосподарському виробництві на основі ресурсозбереження.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано діалектичний метод наукового пізнання, який характеризує розвиток всіх економічних явищ і процесів у їх динамічному взаємозалежному і взаємообумовленому русі, що дає змогу глибокого вивчення даного питання.

У роботі використано методи, зокрема: метод наукової абстракції, монографічний метод, статистично-економічний метод, а також його окремі прийоми – порівняння; групування; економіко-математичний; розрахунково-конструктивний та ін. У роботі використано також метод аналізу та синтезу, табличний, графічний тощо.

Інформаційну базу магістерської роботи становлять законодавчі, нормативні акти, котрі визначають розвиток агропромислового комплексу у правовому полі, Господарський кодекс України, практичні та методичні матеріали Державної служби статистики України і Головного управління статистики в Тернопільській області, матеріали Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської області та районних відділів, спеціальна наукова література, бухгалтерська звітність ТОВ «Корпорація «Колос-ВС».

Наукове значення роботи. Дане магістерське дослідження у науковому аспекті розкриває зміст проблеми підвищення ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства на основі ресурсозбереження.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення і висновки магістерської роботи прийнято до уваги в практичній діяльності ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» при розробці бізнес-плану його розвитку.

Обсяг та структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел, додатків. Зміст роботи викладено на 90 сторінках комп'ютерного тексту, проілюстровано у 17 таблиць, 4 рисунках. Бібліографічний список складається із 47 літературних джерел.

РОЗДІЛ І

НАУКОВІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1. Поняття і суть виробничого потенціалу в сільському господарстві

Виробництво як процес виготовлення продукції утворює матеріальну основу економіки. Виробляючи продукт, людина здійснює вплив на об'єкти природи, надаючи їм форми, придатні для задоволення суспільних потреб. Джерелами будь-якого матеріального виробництва є різні види ресурсів, що знаходяться у користуванні суспільства. В економічній науці використовуються такі поняття, як «виробничі ресурси» та «фактори виробництва», відмінність яких у тому, що ресурси – це ті засоби, котрі можуть бути залучені до виробництва в будь-якому поєднанні і в залежності від виробничого процесу привести до найрізноманітніших результатів, а «фактори виробництва» – це «що виробляють ресурси», тобто ресурси фактично залучені в процес виробництва в певній комбінації і націлені на отримання певних результатів. Ресурси є матеріальною основою процесу виробництва, його витратною частиною і характеризують те, що можна використовувати, але не те, що можна отримати в результаті здійснення виробничого процесу. Загальною ознакою виробничих ресурсів є потенційна можливість їх участі в процесі виробництва.

Термін «потенціал» означає силу, здатність і можливість досягнення певної мети, включає в себе матеріальні і організаційно-економічні джерела, які можуть використовуватися людиною для отримання бажаних результатів. Залежно від об'єкта і мети дослідження в економічній літературі використовуються терміни: «ресурсний потенціал», «виробничий потенціал», «економічний потенціал», «забезпеченість об'єктивними умовами виробництва».

Поняття «потенціал» походить від латинського *potentia* і визначається

також як «засоби, запаси, джерела, які є в наявності і які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану, розв'язання будь-якої задачі; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області» [34].

Поняття «потенціал» характеризується «наявними в економічного суб'єкта ресурсів, їх оптимальною співвідношенням та умінням раціонально використання для отримання бажаного результату» [36, с. 13].

Під потенціалом підприємства розуміється наукова категорія, яка поєднує в собі кількісні показники кожного ресурсу та їхні конкретні потенційні характеристики [36, с. 36].

Отже, слід звернути увагу, що в сучасній науковій літературі є наступні основні підходи щодо трактування поняття «потенціал», як характеристика можливості або здатності певного суб'єкта до дій, а також це поняття розглядається в якості наявних ресурсів, які можуть бути виробничо використані. На основі цього можна вважати термін «потенціал» самостійним та дієздатним явищем, який має функціональне призначення в залежності від сфери використання.

Потрібно зазначити, що існує як мінімум два пункти, що поєднують вищеназвані підходи у визначенні сутності цього терміну. В обох випадках поняття «потенціал» пов'язується з можливістю досягнення визначеної мети. А іншим аспектом даного терміну є використання та залежність від ресурсів, як необхідної умови процесу виробництва.

Ресурсний потенціал розглядається як взаємозв'язок двох сторін способу виробництва. З одного боку, це продуктивні сили (земельні, трудові, матеріально-технічні ресурси), з іншого – виробничі відносини, тобто чинники, що забезпечують ефективне функціонування різних організаційно-правових форм [15].

У науковій літературі економічний потенціал як категорія трактується в різних аспектах. Багато вчених підходять до категорії «економічний потенціал» зі структурної точки зору, тобто в розрізі видів, ресурсів, об'єктів,

елементів, результатів [5, с. 86]. До елементів економічного потенціалу відносять трудові ресурси, кваліфікацію та освітній рівень кадрів, знаряддя та предмети праці, організацію і управління, міжгалузеві і внутрішньогалузеві зв'язку, міжрегіональні відносини.

Необхідно розрізняти вищеописані категорії: під ресурсним потенціалом слід розуміти вихідні умови, базу процесу виробництва, яку можна використовувати будь-яким альтернативним способом для досягнення різноманітних результатів. Виробничий потенціал – це максимальні можливості виробництва, коли ресурси технологічно скомбіновані в певному поєднанні для отримання певного результату. Говорити про економічний потенціал можна лише в тому випадку, коли визначена ринкова вартість ресурсів, процесу виробництва при різних варіантах виробничих комбінацій і результатів виробництва, відповідних кожному з варіантів.

На сьогодні в економічній літературі існують різні підходи до класифікації виробничих ресурсів. Причому значимість окремих видів факторів виробництва змінювалася в міру переходу від доіндустріального до індустріального, а потім і до постіндустріального суспільства. У доіндустріальному суспільстві на першому місці стояли первинні фактори виробництва: природні ресурси і робоча сила, в індустріальному – капітал і підприємницька здатність. Економічна теорія індустріального суспільства традиційно виділяє чотири групи факторів виробництва: землю, робочу силу, капітал і підприємницьку діяльність. У цій теорії земля і праця розглядаються як природні фактори, які не є результатом людської діяльності. Капітал, вторинний фактор, виступає у вигляді сукупності благ, створених усередині економічної системи, накопичених людською діяльністю, які використовуються у виробництві товарів і послуг. Капітал представлений, з одного боку, виробничими основними фондами, матеріальними оборотними засобами і запасами, з іншого боку – невиробничими засобами і особистим майном. Трудові ресурси представлені фізичною діяльністю, спрямованою на виготовлення благ і надання послуг.

Підприємницька діяльність – це специфічний фактор виробництва, що виражається в пошуку найкращого способу з'єднання трьох основних факторів виробництва і передбачає використання ініціативи, кмітливості і ризику в організації прибуткового виробництва.

Економічна теорія постіндустріального суспільства особливу увагу приділяє інформаційному, екологічному та організаційно-економічному факторам, які тісно пов'язані з досягненнями сучасної науки. Крім того, наука може самостійно виступати виробничим ресурсом, оскільки безпосередньо впливає на рівень ефективності виробництва. Трудові ресурси розглядаються не тільки як робоча сила, але як сукупність здібностей особистості, обумовлена професійними навичками та іншими індивідуальними факторами, тобто, як людський капітал. Тому багато вчених вважають, що на перше місце за значимістю в якості фактора економічного зростання виходить людський фактор або людський капітал і ті умови, які його формують. Ці класифікації не є константами, оскільки в процесі історичного розвитку розуміння теорії факторів виробництва змінюється.

В даний час теоретиками уточнюються і деталізуються класифікації виробничих ресурсів. Вважається за доцільне виділення речового фактора, що об'єднує землю, предмети і засоби праці, трудові ресурси, які об'єднують робочу силу і особистісний фактор [9, с. 7]. Більш абстрактна класифікація на дві групи: суб'єктивні і об'єктивні. Дорошенко Ю.А. і група авторів виділяють трудові ресурси, виробничі фонди, природні ресурси, інформацію [5, с. 86]. Дані фактори націлені на отримання додаткової вигоди і пов'язані з інноваційним підходом. Залучаючись в виробничий процес, інноваційні елементи набувають статус ресурсу. Потенційний та фактичний рівень їх використання визначаються профілем галузі в масштабах національного господарства, а в сільському господарстві – спеціалізацією. Такий підрозділ є досить умовним, оскільки в міру розвитку суспільства відбувається зміна числа факторів, що впливають на зміст категорії «виробничий потенціал».

Виробничий потенціал, як передумова можливості виробництва для

отримання певного результату, є основою об'єктивної оцінки виробничих можливостей підприємства. В умовах ринкової економіки, підприємство отримало можливість самостійно вибирати оптимальну комбінацію виробничих ресурсів з усіх альтернативних варіантів, з метою отримання максимального технологічного, економічного, соціального ефекту. У ситуації, що склалася виникає необхідність в аналітичних дослідженнях щодо раціонального розподілу виробничих ресурсів, які враховували б не тільки матеріальні виробничі ресурси, а й науково-інформаційні. В умовах обмеженості виробничих ресурсів і різноманіття способів їх комбінування значне місце відводиться інноваціям, оскільки впровадження нових наукових досягнень, ресурсозберігаючих технологій дозволяє підвищити технологічну та економічну ефективність використання виробничого потенціалу. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою показує, що суб'єкти господарювання, які мають високий рівень впровадження досягнень науки у виробництво, домагаються надприбутків за рахунок монопольного присвоєння інтелектуальної ренти, що утворюється при впровадженні нових продуктів і технологій. Переможцем в конкурентній боротьбі виявляється той, хто буде свою діяльність переважно на основі інноваційного підходу.

В період, коли закладається законодавче підґрунтя нового типу господарювання, визначаються основні напрямки розвитку сільського господарства, розробляються та запроваджуються програми допомоги аграрним товаровиробникам, неабиякого значення набуває аграрна економіка. В основі будь-якої виробничої діяльності лежать: засоби праці, людський чинник та предмети праці. Від їх ефективного поєднання в значній мірі і залежить успіх виробництва.

Необхідно приділяти належну увагу формуванню виробничого потенціалу, оптимальному співвідношенню виробничих ресурсів АПК в умовах нестійкого зовнішнього економічного середовища, яке проявляється у вигляді ринкової кон'юнктури: рівень цін на засоби виробництва, нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Водночас ефективне розв'язання вказаних проблем стосовно розвитку вітчизняного агропромислового комплексу представляють собою пріоритетне соціально-економічне і науково-технічне завдання, тому що мова йде про найважливіші види діяльності нашого суспільства, пов'язані з виробництвом агропродовольства та сільськогосподарської сировини. Особливої актуальності та гостроти зазначена проблема набуває сьогодні, коли здійснюється радикальне реформування АПК на засадах ринкової економіки, що передбачає функціонування ринку землі.

Для об'єктивної оцінки та визначення виробничого потенціалу необхідно визначитись що є основою та першопричиною цього явища.

Більшість науковців стверджують, що економічний потенціал є вихідною точкою й основою для вивчення таких термінів, як «виробничий та ресурсний потенціал». Отже, виникає необхідність визначити межі та суть такого явища як економічної категорії.

Поняття «економічний потенціал» це сукупна властивість національного господарства виробляти промислову і сільськогосподарську продукцію, яка «визначається кількістю трудових ресурсів і якістю їх підготовки, обсягом виробничих потужностей промисловості, виробничими можливостями сільського господарства» [35].

Економічний потенціал це здатність господарської системи акумулювати і трансформувати матеріальні ресурси для задоволення суспільних потреб або, інакше кажучи, – сукупність економічних можливостей, які є в наявності у суспільства, і які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей і завдань [7].

Поняття «економічний потенціал» трактують як сукупність накопичених ресурсів і їх використання, а також і невикористаних їх потенційних можливостей в галузі виробництва матеріальних благ [45].

Андрійчук В. Г. виступає за ресурсну етіологію походження економічного потенціалу і визначає його, як «сукупність органічно пов'язаних ресурсів, включаючи грошові та інформаційні, взяті на всіх

стадіях кругообороту» [3, с. 13].

Аналіз сучасної наукової літератури дає змогу стверджувати про те, що існують два методологічних підходи при визначанні суті поняття «економічний потенціал». Перший розглядає економічний потенціал як сукупність ресурсів, а другий характеризує його як здатність економічної системи до виробництва.

У загальному вигляді економічний потенціал являє собою єдність продуктивних сил і виробничих відносин. Він характеризує економічні можливості країни щодо розширеного відтворення виробництва матеріальних благ. Ця система регулює умови функціонування продуктивних сил, які трансформуються в потенціальні можливості як складові елементи економічного потенціалу.

Висвітлення суті цього явища не буде повним без детального розгляду його основних складників, адже вони є тією ланкою, яка поєднує економічний, виробничий та ресурсний потенціали.

Пропонується наступна система показників, яка відображає функціональну структуру економічного потенціалу країни, а саме: людський потенціал (все населення країни); трудовий потенціал (працююче населення); потенціал природних ресурсів; виробничий потенціал (обсяг виробництва валового суспільного продукту); відтворювальний або інвестиційний потенціал (сума накопичених основних виробничих і невиробничих фондів, обігових коштів); потенціал споживання населення (обсяг продукції споживчої сфери економіки, як сума споживчих товарів і послуг) [18, 19].

Потрібно зазначити, що питання про склад ресурсного потенціалу все ще є дискусійними. Хачатуров Т. наприклад, зазначив, «...поряд з виробничим потенціалом все більшу роль в економічному і соціальному розвитку відіграє потенціал невиробничий, який визначає умови життя і культури трудящих і впливає на економічне зростання». До невиробничого потенціалу належить матеріально-технічна база підприємств і організацій комунального господарства, побутових послуг, торгівлі і постачання,

навчальних закладів, установ охорони здоров'я, спорту, мистецтва та інших, а також працівники невиробничої сфери [40].

Отже, потрібно зауважити, що в науковій літературі сформувалась певна думка про те, чим є економічний потенціал. Підсумовуючи усі точки зору, можна визначити економічний потенціал як потенційну здатність окремо взятої країни за наявності ресурсів до створення продукту в загальнонаціональному контексті.

Складовою економічного потенціалу є поняття «виробничого потенціалу», що деякою мірою звужено його відображає і формується завдяки самому матеріальному виробництву.

Якщо економічний потенціал формується завдяки виробничій та невиробничій сферам, то виробничий потенціал пов'язується лише із матеріальною сферою, це значить, що він представляє собою невід'ємну складову економічного.

Виробничий потенціал як економічна категорія – це можливість даної господарської системи відносно виробництва певного асортименту продукції, обумовлена його ресурсним забезпеченням. Тобто, думка про те, що продуктивні сили сільського господарства об'єднані організаційно-технічними зв'язками, можуть виражати суть виробничого потенціалу сільського господарства, є цілком справедливою. Суть виробничого потенціалу полягає в продуктивних силах сільського господарства об'єднаних організаційно-технічними зв'язками [43, 44].

На думку Андрійчука В.Г. поняття «виробничий потенціал» містить продуктивні сили і відбиває не фактичні результати виробництва, а їх потенційні можливості у досягненні цих результатів при раціональному використанні чинників виробництва [2, 4, 5].

Виробничий потенціал формується згідно із економічними можливостями галузей національного виробництва, тому його вивчають з погляду конкретного суб'єкта господарювання.

Виробничий потенціал – реальний обсяг продукції, який можна

виготовити за повного використання наявних ресурсів; також це наявні та потенційні можливості виробництва, наявні фактори виробництва, забезпеченість його певними видами ресурсів [22, с. 13].

Визначають виробничий потенціал як об'єктивну здатність підприємства виробляти сільськогосподарську продукцію, яка залежить від кількості, якості і співвідношення трудових, матеріальних та природних ресурсів, а також від рівня їх віддачі, що визначається об'єктивними умовами функціонування підприємства, зокрема направленням спеціалізації [13, с. 31].

Потрібно сказати, що існують значні розбіжності стосовно його складників. Найбільш поширеною є думка, що це сукупність наявних трудових, земельних і матеріальних ресурсів. Звідси випливає, що це поняття, принаймні за матеріальним його змістом, прирівнюється до ресурсного потенціалу.

Ресурси (від фр. *ressource* – допоміжний засіб), це основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядження система і які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Система будь-якого рівня охоплює такі ресурси: природні, технічні, технологічні, кадрові, просторові, часові, структурно-організаційні, інформаційні, фінансові та нематеріальні [22 с. 206].

Основними складовими виробничого потенціалу є земельні і трудові ресурси та нагромаджені матеріальні засоби. Їх сукупність визначає потенційні можливості сільськогосподарського виробництва.

Всі вчені-дослідники єдині в тому, що основними структурними елементами ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва є земельні і трудові ресурси, основні і оборотні матеріальні засоби. Це пов'язано з тим, що процес виробництва матеріальних благ можливий тільки при поєднанні продуктивних сил – знарядь праці, предметів праці і робочої сили. І основним ресурсом у виробничому процесі є земельні ресурси.

Земельні ресурси – це площа земельного фонду, яка залучається до процесу суспільного виробництва. Земля не є продуктом людської праці й на відміну від інших засобів виробництва, не зношується і не вибиває з виробничого процесу, а, навпаки, при кращому використанні стає більш родючою. Родючість – найважливіша властивість землі, це обумовлює рівень урожайності сільськогосподарських культур: завдяки родючості земля має ту особливість, через яку її вважають продуктивною силою (рис. 1.4.) [17, с. 32].

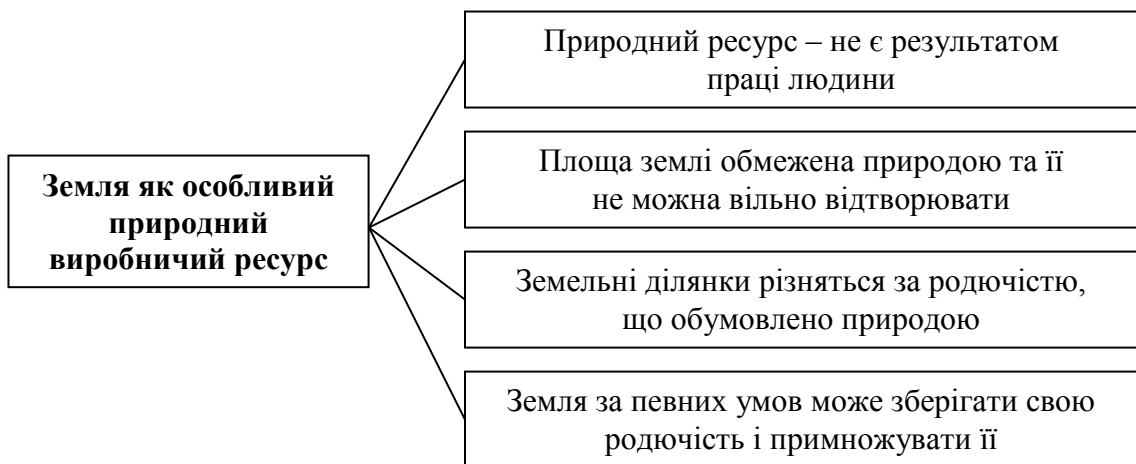

Рис. 1.1. Земля як особливий засіб виробництва

Звідси випливає підтвердження про те, що виробничі ресурси є основною частиною виробничого потенціалу.

Сільське господарство це дуже складний елемент економіки будь-якої країни. Основна причина цього полягає в тому, що усі складові в значній мірі пов'язані між собою. І лише раціональне поєднання всіх його частин приведе до бажаного результату. Як і кожний інший вид господарської діяльності сфера аграрного виробництва має певні характеристики:

- незначна географічна мобільність, з якої випливає залежність від ґрунтово-кліматичних умов;

- значна залежність від кількості, якості та обґрунтованості використовуваних в процесі виробництва ресурсів;

- неповторність кожного господарюючого суб'єкта за ґрунтовими та рельєфними умовами;

Головний елемент ресурсного потенціалу сільського господарства – земля, продуктивна сила якої залежить від якості ґрунтів та кліматичних умов. Їх різноманітність склалася в процесі природної еволюції, тому кожне господарство за своїми природними даними суттєво відрізняється від інших. Незалежно від того, сприятливими є дані природні умови для сільського господарства чи ні, його подальший розвиток буде здійснюватися в цих умовах. Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції можливе, якщо природні і матеріальні елементи потенціалу в процесі їх використання найповніше будуть реалізовувати продуктивну силу землі. Ефективне використання ресурсного потенціалу можливе тільки на базі максимального наближення способів організації виробництва і виробничої структури будь-якого сільськогосподарського підприємства до місцевих особливостей природних факторів. Вплив кліматичних умов, в першу чергу проявляється в спеціалізації господарства, тому їх не варто враховувати у складі ресурсів [8, 9].

Отже, підсумовуючи все вищесказане, хотілося б відзначити, що ресурсні потенціали окремо взятих господарських суб'єктів ні в якому разі не призведуть до однакових результатів господарювання, адже кожний ресурсний потенціал є унікальним співвідношенням наявних ресурсів, яке визначається раціональним виробництвом (таблиця 1.1). Основою як виробничого, так і економічного потенціалу є, безумовно, ресурсний потенціал.

Виробничий потенціал визначається, перш за все, ресурсним потенціалом. Але ці поняття не слід ототожнювати, незважаючи на тісний зв'язок обох видів. Ресурсний потенціал формується розміром окремих видів ресурсів, що знаходяться в розпорядженні підприємств. Ця сукупність становить матеріальну основу виробничого потенціалу, але його розмір визначається не лише кількістю трудових, земельних та матеріальних

ресурсів. До нього також входять матеріальні ресурси і від інших підприємств та організацій (молодняк тварин, корми, насіння тощо).

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика різних видів потенціалів

Характерні риси	Економічний потенціал	Виробничий потенціал	Ресурсний потенціал
Єдина структурна одиниця – ресурси	+	+	+
Спільний зміст ресурсів (земля, праця, капітал)	+	+	+
Мета – створення продукту	+	+	+
Сфера діяльності – економіка країни	+	-	-
Сфера діяльності – окремий суб'єкт господарювання	-	+	+
Джерело ресурсів	власні і придбані	власні і придбані	власні

Виробничий потенціал відрізняється від ресурсного всією сукупністю об'єктивних факторів, що впливають водночас з розміром ресурсів на формування можливостей досягнення певного ефекту діяльності. При цьому слід обов'язково мати на увазі, що кількісне визначення ресурсного потенціалу єдине, а виробничий потенціал характеризується різними видами ефекту, співвідношення між якими при одному і тому ж ресурсному потенціалі може досить істотно відрізнятись [23, с. 81; 24, с. 6-7].

Виробничий потенціал – можливості виробництва визначеної сукупності необхідної суспільству продукції [10].

Потрібно відмітити, що не дивлячись на те, що дана проблема знаходиться в центрі уваги багатьох відомих вчених, стає очевидною необхідність «термінологічної визначеності», адже, проведений нами огляд переконливо свідчить про необхідність подальшої роботи над питанням термінології та науково-практичного обґрунтування таких понять, як «ресурсний потенціал», «виробничий потенціал», «продуктивні сили», «економічний потенціал» та більш глибоке розмежування даних понять для оптимізації їх використання.

Отже, в основі економічного, виробничого та ресурсного потенціалів є використання ресурсів (рис. 1.2), що доводить методичну єдність цих понять. Більшість дослідників, характеризуючи ресурсний потенціал, розглядають його як сукупність певних ресурсів, необхідних для отримання кінцевого продукту.

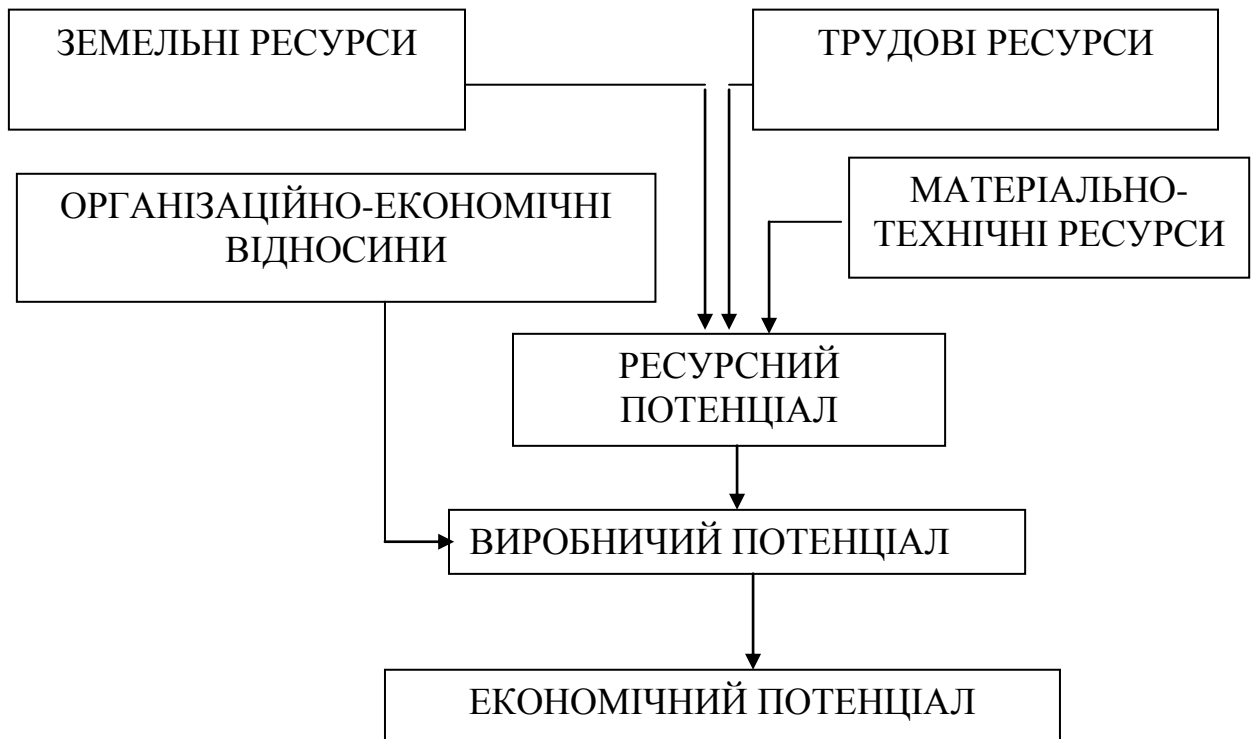

Рис. 1.2. Структура та місце виробничого потенціалу в аграрному секторі економіки

Доцільно відрізнити деякі більш загальні, у певній мірі об'єднуючі характерні ознаки ресурсного потенціалу.

По-перше, виробничий потенціал – це сукупність взаємопов'язаних ресурсів, що використовуються у виробничому процесі. Йдеться про те, що, наприклад, певна площа сільськогосподарських угідь (земельні ресурси), персональний комп'ютер менеджера агроформування (матеріально-технічні ресурси) та оператор машинного доїння (трудові ресурси) є сукупністю ресурсів, але таке просте їх поєднання не забезпечить виробничий процес. Тобто ресурси повинні взаємодоповнювати одне одного таким чином, щоб утворювався певний технологічний цикл виробництва продукції.

По-друге, це сукупна множина усіх можливих (ймовірних) елементів потенціалу. Виробничий потенціал не обмежується використовуваними на даний час його елементами, а об'єднує усі складові, які є в наявності і хоч не використовуються протягом певного періоду часу, але можуть бути використані у майбутньому.

По-третє, забезпечення усіх цілей функціонування господарської одиниці. Виробничий потенціал – це ресурси, що забезпечують безпосередньо процес виробництва продукції. Мається на увазі те, що цілі певного підприємства в даному випадку обмежуються тільки виробництвом товарів та послуг (як і спостерігається в умовах переходу до ринкової економіки). Отже дана категорія охоплює дещо вужче коло питань, що характеризують процес виробництва продукції.

1.2. Сучасні особливості формування і використання ресурсів сільськогосподарських підприємств

Впродовж останніх років ситуація у сільському господарстві України кардинально змінилась. Аграрні реформування, які почалися в 1991 р., створили нові соціально-економічні та організаційно-правові умови функціонування сільськогосподарських підприємств у ринковому середовищі.

Аграрні перетворення повністю охопили колишню систему господарювання на селі та сприяли її повній перебудові, поширенню принципово нових відносин власності, виробничих та організаційно-технічних механізмів у галузі тощо. Реформи на селі супроводжувалися глибоким занепадом сільськогосподарського виробництва.

Основними особливостями формування та функціонування виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі розвитку слід вважати: зміна статусу складових ресурсного потенціалу – в основі аграрної реформи; функціонування ресурсного

потенціалу в умовах кризового економічного стану; незбалансованість ресурсів; іммобільність ресурсів; врахування зональних вимог при формуванні та використанні ресурсного потенціалу; низька якість наявних ресурсів; використання переважно орендованих земельних та майнових ресурсів; залежність ефективності використання ресурсів від природно-кліматичних умов; врахування в процесі формування та використання ресурсного потенціалу соціальної спрямованості розвитку АПК.

Визначальною особливістю ресурсного потенціалу є те, що в основі аграрної реформи лежить зміна соціального статусу всіх його складових в бік переведення їх переважно в приватну власність. Зокрема, земельна реформа, як система соціально-економічних, правових та організаційно-технічних відносин, кардинально змінила сутність і характер організації використання землі. Завдяки роздержавленню і паюванню землі вона стала об'єктом приватної власності, нового змісту набули також майнові відносини власності, поширились орендні відносини. Інакше кажучи, істотно змінилась роль людського ресурсу у функціонуванні агропромислового виробництва: з виконавця та робітника селянин перетворився на власника земельної ділянки та частки майна.

Сучасні агроформування діють в ринкових умовах, одним із проявів якого є конкуренція. Тому ще однією особливістю є те, що з метою виживання в конкурентному середовищі, агроформуванням слід в процесі прийняття рішень враховувати можливі ризики, зокрема економічного та екологічного характеру щодо раціонального формування та використання ресурсного потенціалу.

Основними потенційними ризиками економічного характеру є неналежне виконання договірних зобов'язань контрагента, інвестиційні ризики, а також біржові та валютні. Екологічні ризики пов'язані з наслідками стихійних явищ, аварій, поширення хвороб тварин, погіршення якості природних ресурсів тощо.

З метою забезпечення сталого розвитку господарства сучасним

підприємцям потрібно вміти управляти ризиками, шляхом розробки системи передбачення і прогнозування, страхування тощо.

Скрутне фінансове становище сільськогосподарських підприємств не дає їм змоги сформувати оптимальний потенціал ресурсів за кількісними та якісними критеріями. Внаслідок цього основними техніко-технологічними засобами вони недостатньо забезпечені. Окрім того, все негативно впливають на використання ресурсів прогресуючі тенденції відтоку кваліфікованої робочої сили з агроформувань різних типів. Все це зумовлює недотримання технології виробництва, термінів і якості виконання сільськогосподарських робіт і як наслідок – зниження урожайності та ефективності виробництва, його здороження, зменшення продуктивності праці. Надміру великі ускладнення з формуванням ресурсного потенціалу унеможливають його раціональне структурне збалансування і ефективне використання, а в кінцевому відношенні – забезпечення високої продуктивності земель і сільськогосподарського виробництва загалом.

Важливою особливістю функціонування ресурсного потенціалу на сучасному етапі є необізнаність селян у питаннях становлення ринкової економіки і агропромислового комплексу як її складової. Внаслідок зміни відносин власності в процесі реформування селяни виявилися неготовими до прийняття раціональних рішень із формування та використання виробничих ресурсів.

Діяльність агроформувань ускладнює також і те, що їх створення та становлення відбувається в період глибокої економічної і аграрної криз, одним з наслідків яких є незадовільний фінансовий стан багатьох сільськогосподарських підприємств. В такій ситуації обмежуються можливості не лише дрібних, а й середніх і великих агроформувань забезпечити себе необхідними ресурсами та, відповідно, ефективно їх використовувати.

Винятково важливою особливістю формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є те, що,

визначальне місце у ньому посідає земля як основа матеріального виробництва на селі. У більш загальному відношенні саме земельний ресурс визначає особливості і характер сільськогосподарського виробництва, його ефективність, соціальні, організаційні відносини у ньому.

Ще одна важлива і незмінна риса формування та використання виробничого потенціалу – іммобільність ресурсів (крім трудових) [10, с. 44]. Цей чинник – визначальна перепона на шляху перерозподілу засобів з аграрної сфери в будь-яку іншу, що спонукає до раціонального ведення сільського господарства.

Важливою особливістю використання ресурсного потенціалу є незадовільний рівень його якісного стану. Матеріально-технічна база багатьох діючих сільськогосподарських підприємств є морально та фізично застарілою. Незадовільні умови праці спричинили відтік кваліфікованих працівників з аграрної сфери. Зосередження ресурсів низької якості зумовлює зниження ефективності їх використання. Тому при формуванні необхідного складу ресурсного потенціалу потрібно враховувати не тільки кількісні параметри, але й якісні, оскільки даний фактор впливає на результативність виробництва та конкурентоспроможність кінцевої продукції.

Ще однією особливістю формування та використання ресурсного потенціалу агроформувань є те, що значна їх частка (зокрема земельних та майнових) є орендованими. Так, взяті в оренду землі складають 92,3 % усіх сільськогосподарських угідь агротоваровиробників. Термін оренди складає переважно не більше 5 років. Поширення договорів короткострокової оренди можна неоднозначно тлумачити з позиції вигідності для селянина-орендодавця. З одного боку, укладання такого договору є прийнятним, оскільки незадоволений виконанням умов передбачених угодою селянин може швидше повернути собі свою землю. З іншого боку, короткострокова оренда, як правило, негативно впливає на економічну ефективність використання угідь. Оскільки орендар не дбає про землю належним чином,

тобто так як це може зробити власник – зі стратегічних підходом.

Важливою особливістю функціонування ресурсного потенціалу є залежність ефективності його використання від природно-кліматичних умов. Природні умови, де періодично бувають грози, зливи, повені тощо, можуть негативно позначитися на результативності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Вищезгадані особливості є важливим чинником налагодження ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі їх розвитку. Вони зумовлюють специфіку сучасних процесів формування й використання ресурсного потенціалу. На цій основі необхідно формувати методологічні підходи до обґрунтування напрямків підвищення ефективності використання ресурсів та конкретні механізми їх реалізації.

З усієї сукупності науково-методологічних основ підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі виділено такі найважливіші елементи:

- 1) ресурсний потенціал є тим ядром навколо якого повинна формуватись виробнича сфера;
- 2) соціальна орієнтація розвитку ресурсного потенціалу агроформувань;
- 3) стратегічна спрямованість забезпечення розвитку системи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства;
- 4) організація системного підходу до підвищення ефективного використання ресурсного потенціалу агроформувань.

Отже, розглядаючи ресурси вихідною умовою виробництва слід сприяти підвищенню ефективності їх використання, що є запорукою росту результативності функціонування виробничої структури, розвитку сільської території та забезпечення продовольчої безпеки країни.

1.3. Організаційні фактори в системі формування і використання виробничого потенціалу

Кінцеві результати виробничо-господарської діяльності агроформувань різних організаційно-правових форм господарювання і власності визначаються наявністю виробничих ресурсів, їх якісними параметрами, що в умовах стрімкого розвитку економічних відносин відіграє велике значення. За таких умов особливе місце відводиться організаційним, а також організаційно-правовим факторам.

В аграрному секторі області функціонують державні та приватні підприємства, господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи та агроформування деяких інших організаційно-правових форм, наприклад, агрохолдинги.

У сьогоденних умовах власник землі повинен вирішити чи спроможний він раціонально використовувати землю, господарюючи відокремлено, чи краще об'єднатися з іншими суб'єктами, чи віддати в оренду.

Укрупнення агроформувань повинне відбуватись з врахуванням рельєфних та ґрунтово-кліматичних особливостей певного регіону, тобто збільшення розмірів підприємств у кожній підзоні повинно відбуватись до певних оптимальних науково-обґрунтованих розмірів. Тільки такі сільськогосподарські підприємства здатні покращити і соціальну сферу села. Сьогодні наголошується саме на необхідності становлення кооперації та корпоративних форм господарювання, як запоруки налагодження результативного функціонування агроформувань.

Другий організаційно-управлінський фактор передбачає формування ефективної структури підприємства. Будучи економічно самостійним у виборі виду діяльності та її організації, а також повністю відповідаючи за результати свого функціонування, підприємець повинен сформувати таку систему управління, яка забезпечила б високу віддачу ресурсів, конкурентоспроможність продукції та стійке становище на ринку.

Створення ефективної системи управління, тобто певної цілісності взаємозалежних та взаємообумовлених частин, є об'єктивною необхідністю.

Для забезпечення управління виробничим потенціалом на підприємстві повинні узгоджено функціонувати операційний, фінансовий менеджер та управлінець персоналом.

Важливою теоретичною та практичною проблемою сучасного менеджменту персоналу є активізація людських ресурсів для досягнення стратегічних завдань та успіху підприємства.

Такий менеджер повинен вміло підібрати працівників і стимулювати їхню працю, створити сприятливий психологічний клімат в організації, вміти управляти конфліктами тощо.

Основна поточна мета операційного менеджменту полягає у своєчасній організації виробництва продукції з мінімальними затратами, повному виконанні виробничої програми. Крім того, такий управлінець повинен орієнтуватись і на довгострокову перспективу, здійснюючи інтенсивну інноваційну діяльність, проводячи фундаментальні наукові дослідження.

Основна функція фінансового менеджера – це управління рухом фінансових ресурсів та фінансовими відносинами, що виникають між суб'єктами господарювання в процесі здійснення виробничої діяльності. Ефективно організована робота такого менеджера щодо контролю за бюджетом підприємства забезпечує своєчасне отримання необхідних ресурсів, що у свою чергу є важливою передумовою ефективного господарювання. Вище перелічені складові управління повинні зробити ресурси продуктивними.

Діяльність менеджерів чи одного управлінця спрямована на два основні об'єкти: формування виробничого потенціалу та його використання. При цьому цільовим завданням при роботі над першим об'єктом є збалансоване, якісне, своєчасне забезпечення ресурсами, а над другим – ефективно, раціональне використання.

Крім цього для здійснення ефективного управління сучасні менеджери

повинні володіти інформацією, що пов'язана з так званим зовнішнім середовищем. Тобто бути обізнаними з поведінкою споживачів, постачальників, посередників, конкурентів, з ситуацією в інфраструктурі аграрного ринку. Особливістю побудови схеми управління виробничим потенціалом сільськогосподарського підприємства є її стратегічна спрямованість. Стратегічний вибір здатний прискорити не тільки вирішення теперішніх, наболілих проблем, але й передбачити майбутнє розгортання діяльності в процесі пореформеного розвитку, в тому числі стратегій щодо ресурсного, науково-технічного та екологічнобезпечного функціонування агроформувань.

Сьогодні в більшості агроформувань Тернопільської області наявний тільки один управлінець, який здійснює всі вище перелічені функції. Це зумовлено передусім нестачею коштів для утримання інших та залишком старої психології управлінського мислення. Таке явище не можна однозначно ідентифікувати як негативне. Оскільки для багатьох підприємств справді складні управлінські структури є виправданими.

При цьому необхідне формування керівників нового типу, основними характеристиками яких повинні стати професіоналізм, інтуїція, висока ерудиція, вміння ризикувати, підприємливість, творче мислення. Такий процес у державі проходить повільно, у створених нових агроформуваннях 50 % управлінців – у віці від 41 до 50 років. Тобто це керівники, що сформовані на засадах попередньої економічної системи. При цьому за результатами психологічних досліджень встановлено, що найбільш сприятливий період для здійснення процесу управління – вік від 31 до 40 років.

Отже зміни, що відбуваються в економіці нашої держави потребують внутрішніх перетворень в організаційній структурі підприємств. І одним із важливих напрямів таких реформувань повинно бути нове, якісно вищого рівня управління, яке забезпечило б швидку адаптацію до нинішнього нестійкого макросередовища. Побудувати конкретну, єдину модель

організації структури підприємств неможливо, оскільки в умовах різноманітності організаційних форм, специфічності діяльності окремо взятого агроформування потрібен виважений, диференційований підхід до такого процесу. Але в цілому відділ менеджменту чи менеджер в одній особі необхідний на кожному підприємстві, яке прагне досягти поставлених стратегічних цілей.

Третій не менш важливий організаційний чинник забезпечення ефективного використання ресурсів – безпосередня організація виробництва продукції – технологічний процес. Під технологією найчастіше розуміють сукупність методів впливу знарядь праці, в результаті якого відбувається активна взаємодія людини з природою, тобто як способи використання ресурсів.

Існують два підходи до дослідження виробничого потенціалу на основі кількісної оцінки: ресурсний і результативний.

Ресурсний підхід в концепції виробничого потенціалу отримав досить широке поширення в роботах вітчизняних вчених. При цьому чітко виділяються дві «ресурсні позиції»: виробничий потенціал – сукупність ресурсів без урахування їх реальних взаємозв'язків, що складаються в процесі виробництва; виробничий потенціал – це ресурси виробництва, кількісні та якісні параметри, що визначають максимальні можливості по виробництву продукції в кожен даний момент.

При результативному підході сутність виробничого потенціалу визначають як потенційні економічні результати (обсяг випуску продукції, прибуток, показники ефективності використання виробничих ресурсів, робочого часу та ін.)

При використанні ресурсного підходу по суті обчислюється виробничий потенціал підприємства, який є інтегрованою характеристикою його внутрішнього середовища. Облік ж впливу зовнішніх (ринкових) чинників методологія ресурсного підходу здійснює за допомогою спеціального методичного прийому, розподілу ресурсного потенціалу

організації на дві складові: планову і резервну частини [2].

Планова величина виробничого потенціалу підприємства характеризує його можливості в конкретний часовий період виходячи зі сформованих на даний момент умов ринкової кон'юнктури. Резервна ж частина виробничого потенціалу характеризує запаси ресурсів, які можуть бути задіяні при сприятливих умовах ринкової кон'юнктури і їх раціональному використанні.

Результативними в науковій літературі іноді називають прибутковий і комбінований підходи до діагностики потенціалу підприємства в умовах ринку. Методологія цих підходів, відмінна від ресурсного, основну увагу концентрує на зовнішні умови функціонування бізнесу [4].

Оцінка потенціалу підприємства при реалізації того чи іншого результативного підходу здійснюється в напрямку від «виходу» виробничої системи до її «входу», тобто спочатку оцінюються зміни попиту і пропозиції на ринку даного продукту, визначається фаза життєвого циклу продукту і позиція організації по відношенню до її основних конкурентів, обчислюються показники, що характеризують процес капіталізації в галузі і т. д. і тільки потім оцінюється можлива прибутковість активів, якими володіє підприємство.

Іншою особливістю результативно-дохідного підходу оцінки потенціалу організації є те, що при його реалізації використовуються в основному маржинальні показники, які характеризують формування і розміщення капіталу підприємства, а також ефективність і інтенсивність його використання.

Таким чином, при реалізації результативно-дохідного підходу діагностики виробничого потенціалу підприємства в ринкових умовах функціонування оцінюється можлива прибутковість капіталу як основного ресурсу виходячи з його величини і сформованих на поточний момент оцінки показників ефективності його використання. При цьому вплив інших не менш важливих складових як внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємства враховуються опосередковано – шляхом коригування

внутрішньої норми прибутковості або розрахункової ставки капіталізації. Останнє вимагає застосування спеціального методичного апарату коригування і великого банку даних, створення якого в умовах становлення ринку прибуткової виробничої нерухомості досить проблематично.

Результативно-дохідний підхід набув широкого поширення в теорії та практиці фінансового та інвестиційного менеджменту, стратегічного управління і планування, а також при оцінці вартості підприємства як прибутковою виробничою нерухомості.

Відомі ринкові методи (наприклад, матричний, індикаторний і т. д.) розроблені за допомогою комбінування методів ресурсного та результативного підходів.

Необхідність розробки інтегрального підходу в країнах з розвинутою економікою була обумовлена зростанням конкуренції серед господарюючих суб'єктів, а в умовах України – посиленням динамічності зовнішнього середовища підприємства при його функціонуванні в умовах ринку.

Це принципова відмінність зарубіжного та вітчизняного бізнес-середовища зумовило необхідність адаптації до українських умов відомих і широко застосовуваних у міжнародній практиці моделей і методів, розроблених на базі комбінованого підходу.

Пряме (механічне) копіювання та використання зарубіжних моделей в сучасних вітчизняних умовах не тільки неприйнятно, але і неможливо через специфіку вітчизняного ринку, особливостей бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування і т. д.

Концепція інтегрального підходу оцінки стану і діагностики виробничого потенціалу підприємства в умовах динамічного зовнішнього середовища дозволяє одночасно розвивати два протилежні напрямки аналізу: від «входу» (ресурсів) до «виходу» (реалізації продукції) і навпаки.

Поєднання двох протилежних підходів в аналізі та оцінці виробничого потенціалу підприємства – ресурсного та результативного – саме по собі вимагає усунення нетрадиційними методами низки суперечностей, які

неминуче виникають в силу припущень, прийнятих при реалізації кожного з традиційних підходів окремо.

Ресурсний підхід реалізується за допомогою того, що в розрахунковій моделі конкурентного потенціалу присутні показники, що відображають ресурси, зайняті у виробництві.

Результативний підхід виражається в додаванні до фактично використовуваних ресурсів потенційно можливого результату діяльності підприємства – чистого прибутку, розрахованого при нормі доходу на капітал підприємстві рівного середньогалузевій в регіоні за досліджуваний період.

Таким чином, теорія виробничого потенціалу підприємства в даний час знаходиться на рівні формування спільних напрямків і концепцій. Це одне з нових напрямків наукових досліджень, які будуть розроблятися протягом тривалого часу як у теоретичному, так і в практичному плані. Відсутність методологічних основ оцінки виробничого потенціалу підприємства робить дослідження в цій області особливо актуальними і перспективними.

В результаті, поєднуючи представлені напрямки оцінки виробничого потенціалу підприємства, можна виділити сукупність потенціалів (як окремих видів ресурсів і результатів), що утворюють єдине комплексне поняття «виробничий потенціал підприємства».

На даному етапі розвитку ринкових відносин в державі, в умовах недосконалої цінової політики, технологія відіграє значну роль в результативності діяльності підприємств. Маючи доступ до ресурсів та налагоджену діяльність маркетингової служби щодо вивчення потреб ринку, агроформування знаходяться нібито в рівних умовах. Проте можна спостерігати ситуацію, коли одні сільськогосподарські підприємства процвітають, а інші в цей час стають банкрутами. Така відмінність в результативності господарювання певною мірою пояснюється застосуванням різноманітних технологій.

Впровадження прогресивної, ресурсозберігаючої технології дає змогу

ефективніше використовувати ресурси, економити їх і таким чином знижувати собівартість виробленої продукції та отримувати більше прибутку. Це в свою чергу дозволяє здійснювати розширене відтворення виробництва та формувати стійке становище на ринку.

Основою застосування інноваційних технологій повинна бути чітка технологічна дисципліна, тобто своєчасне виконання всіх необхідних операцій та забезпечення ресурсами. Можливість досягнення очікуваних результатів від впровадження таких технологій значною мірою залежить від наявності необхідної техніки, використання високопродуктивного поголів'я та високоврожайних сільськогосподарських культур.

Отже, вищеописані організаційні фактори відіграють вагомую роль в здійсненні ефективного використання виробничого потенціалу підприємств. Перший чинник є первинним, адже наявність великої кількості підприємців-виробників аналогічної продукції (поширення конкуренції) вимагає та стимулює до ефективного використання залучених ресурсів та високопрофесійного управління усіма процесами виробництва з метою утримання певного місця на ринку. Другий фактор впливає безпосередньо на управління процесом використання ресурсів і третій – забезпечує раціональне використання їх на рівні виробництва продукції. Планування комплексної організації забезпечення високої ресурсовіддачі спроможне допомогти агроформуванням стати високорентабельними та конкурентоспроможними не тільки на місцевому ринку, а й державному.

Висновок до 1 розділу

1. Поняття виробничого потенціалу як наукової категорії можна сформулювати у здатності сукупності матеріальних ресурсів забезпечити виробництво певного визначеного обсягу продукції. До матеріальних ресурсів насамперед включають: трудові (кількість та їх якість), земельні (також кількісні та якісні сторони природних ресурсів), основні засоби

виробництва. Ефективність використання виробничого потенціалу визначають за системою показників, котрі дають характеристику співвідношення результатів аграрного виробництва та виробничого потенціалу.

2. Основними особливостями формування і функціонування виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств нині є: зміна статусу складових елементів ресурсного потенціалу – в основі аграрної реформи; функціонування ресурсного потенціалу за умов кризового економічного стану; незбалансованість ресурсів; іммобільність ресурсів; врахування зональних вимог при формуванні та використанні ресурсного потенціалу; використання переважно орендованих земельних та майнових ресурсів; залежність ефективності застосування матеріальних ресурсів від природних та кліматичних умов; врахування в процесі формування і використання виробничо-ресурсного потенціалу соціальної спрямованості розвитку АПК.

3. Кінцеві результати виробничо-комерційної діяльності агроформувань різних організаційних форм господарювання і власності визначаються наявністю виробничих ресурсів, їх якісними параметрами, що в умовах стрімкого розвитку економічних відносин відіграє велике значення. За таких умов особливе місце відводиться організаційним, а також організаційно-правовим факторам

РОЗДІЛ II

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Оцінка сучасного стану формування і відтворення виробничого потенціалу

Борщівський район розташований в південній частині Тернопільської області, за 99 кілометрів від м. Тернопіль. Територія району становить 1006 кв. км. Центр району – місто Борщів.

Земельний фонд Борщівського району складає 90,4 тис. га, у тому числі 72,3 тис. га сільськогосподарських угідь. Площі орних земель становлять 62,6 тис. га, багаторічних насаджень 913 га, у т.ч. садів 710 га, пасовиськ 7152 га, сінокосів – 1687,7 га. Зрошувальні землі в структурі загальної площі угідь дорівнюють 1600 га. Розораність угідь перевищує 70 % загальної площі земель району.

Об'єктом магістерського дослідження виступає товариство з обмеженою діяльністю «Корпорація «Колос-ВС», яке знаходиться у Борщівському районі Тернопільської області.

Відстань від центральної садиби підприємства до найближчої залізничної станції 15 км, до районного центру 15 км., а до обласного центру – 110 км. Внутрігосподарський зв'язок – телефонний. Основні бази постачання – м. Борщів, м. Тернопіль, м. Чернівці та м. Кам'янець-Подільський.

За природними умовами територія підприємства знаходиться Лісостеповій зоні і характеризується помірно-континентальним кліматом, з достатньою кількістю вологи. За даними метеостанції середньорічна температура становить 7 °С, максимальна 38°С, а мінімальна -34°С. Загальна кількість опадів – 604 мм. Відносна вологість повітря в холодний період року знаходиться в межах 70-80 %, в літні місяці – 55-57 %.

Середньорічна кількість опадів становить 604 мл, в т.ч. в вегетаційний

період – 390 мм. Розподіл опадів протягом року дуже нерівномірний. Максимальна кількість опадів приходить на вегетаційний період (квітень-жовтень) і дорівнює близько 70 % річної кількості опадів. Загальна кількість опадів, що випадає за рік і їх розподіл по місяцях при правильному зберіганні вологи в ґрунті, цілком достатня для нормального розвитку рослин. Незважаючи на це, не виключена можливість періодичних ґрунтових посух, обумовлених властивістю ґрунтів легкого механічного складу, які погано затримують і нагромаджують вологу.

Тривалість вегетаційного періоду 200 днів. Тривалість без морозного періоду – 170 днів.

З кліматичних умов для території несприятливими є весняні та осінні заморозки, особливо для теплолюбних культур. Строки перших заморозків - 1 декада жовтня, а строки закінчення весняних приморозків - 2 декада квітня. Сталий сніговий покрив утворюється в грудні, а сходить у березні.

Територія землекористування представляє собою слабо хвилясті рівнини з розвиненим мікрорельєфом. Водні ресурси – р. Серет. Глибина залягання ґрунтових вод становить 10-16 м, тому зволоження ґрунтів, в основному, йде за рахунок атмосферних опадів.

На території господарства найбільш поширеними є чорноземи опідзолені глибокі мало гумусні та середньо гумусні.

До економічних умов виробництва сільськогосподарських підприємств належать наявність і використання земельних і трудових ресурсів, основних фондів та інше. Відомо, що виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється на основі єдності таких факторів як земельні і трудові ресурси, засоби виробництва.

ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» спеціалізується на виробництві зерна і технічних культур (ріпаку, сої, соняшнику). Саме ця продукція в останні роки займає найбільшу питому вагу в структурі товарної продукції.

Отже, в цілому ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» має вигідне розташування для виробництва та реалізації продукції. Природно-кліматичні

умови зони розміщення підприємства, в основному, сприятливі для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур, основними з яких є зернові, хоча такі негативні явища, як водна ерозія, посухи, суховії, нерівномірний розподіл опадів та інше, в значній мірі підвищують ризиковість сільськогосподарського виробництва, знижують урожайність, а відповідно і валовий збір продукції.

Організаційна структура ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» знаходиться в прямій залежності від спеціалізації і співвідношень галузей підприємства, його розміру, територіального розміщення земельних угідь та інших факторів і умов. ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» за своєю організаційно-правовою формою є товариством з обмеженою відповідальністю. Офіс підприємства знаходиться у с. Більче-Золоте. Воно створене 16 березня 2000 року в наслідок реорганізації колективного сільськогосподарського підприємства на підставі наказу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки”.

Майно та майнові права товариства складаються з: основних та оборотних фондів та майнових прав КСП, що передаються товариству в результаті правонаступництва по майну та майнових прав КСП; продукції, що виготовлена товариством у результаті його господарської діяльності; отримання доходів та прибутку; іншого майна та майнових прав, що були надбані товариством на законних підставах. Товариство в праві правонаступництва несе відповідальність по боргових зобов'язаннях КСП, обсяг зобов'язань, що переходять до товариства, визначається даними роздільного балансу.

Товариство «Корпорація «Колос-ВС» функціонує як юридична особа, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банку, печатку, штампи із своїм найменуванням. Товариство самостійно розробляє та проводить затвердження економічно доцільної структури виробництва, самостійно розпоряджається власно виробленою продукцією, доходами та реалізує будь-яку діяльність, котра не суперечить існуючому законодавству.

Предметом діяльності підприємства є виробництво, зберігання, переробка і реалізація сільськогосподарської та іншої продукції. Товариство може здійснювати й іншу незаборонену чинним законодавством діяльність по виробництву товарів, наданню послуг, вчиненню дій з цінними паперами, валютою та іншими цінностями.

Основними цілями діяльності підприємства є задоволення матеріальних та культурно-побутових потреб членів підприємства, задоволення потреб громадян України в сировині на харчування, а промисловості – в сільськогосподарській сировині в основі раціонального використання наданої землі, інших природничих ресурсів, виробничо-економічного потенціалу підприємства, застосування прогресивних технологій, зростання рівня продуктивності праці, колективного регулювання внутрігосподарських взаємовідносин.

Із земельних ресурсів для сільськогосподарських цілей визначальними є сільськогосподарські угіддя, а з них – рілля. Площа цих угідь в останні роки трохи збільшилась і становить 3175,4 га сільськогосподарських угідь, зокрема рілля – 2817,4 га (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Склад і структура земельного фонду ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Угіддя	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	га	%	га	%	га	%
1	2	3	4	5	6	7
Загальна земельна площа	3175,4	100	3175,4	100	3175,4	100
Всього с/г угідь	2868,4	90	2868,4	90	2985,4	94
із них: рілля	2718,4	85,4	2718,4	85,4	2817,4	88,9
сінокоси	106	3,3	104	3,2	128	3,8
пасовища	23	0,8	23	0,8	23	0,8
багаторічні насадження	21	0,6	21	0,6	17	0,5
Площа лісу	90	2,7	90	2,7	86	2,6
Ставки і водойми	8	0,02	8	0,02	8	0,02
Інші землі	218	6,8	218	6,8	117	2,9

*Джерело: розрахунки автора за звітними показниками підприємства

Виходячи з даних табл. 2.1 видно, що структура земельного фонду не змінилась. У господарстві є сінокоси і пасовища. Зрошених чи осушених земель немає.

Господарство займається вирощуванням зерна, а саме: озимої пшениці, ярого ячменю, бобових, кукурудзи, та інших. Сільськогосподарське товариство має свої структурні підрозділи, завдяки яким повністю забезпечується весь комплекс виконання сільськогосподарських робіт, виробництво продукції, її збереження і реалізація. Господарство займається веденням тваринництва, зокрема, розведення ВРХ та свиней.

Головними ресурсами ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» є земля, працівники та матеріально-грошові активи (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розміри ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	В середньому за роки	2017 р. до 2015 р., %
1	2	3	4	5	6
Обсяг виробництва в постійних цінах 2010 р., тис. грн – всього	5600,5	6413,6	6771	6262	120,9
в т.ч. : рослинництва	3959,2	4690,6	4932	4471	127,8
тваринництва	1641,3	1723	1839	1791	105,6
Обсяг продажу продукції, тис. грн – всього	3727	4197	4412	4112	118,4
в т.ч. : рослинництва	2144	2567	2740	2484	127,8
тваринництва	1583	1630	1672	1628	105,6
Власний капітал, тис. грн	2449,8	2140,9	2436	2342,2	95,6
Авансовий капітал, тис. грн	851,6	818,3	869,9	889,3	104,4
Кількість працюючих, чол.	74	75	72	73	98,6
Площа с/г угідь, га	2868,4	2868,4	2985,4	2898,5	101,0
в т.ч. рілля, га	2718,4	2718,4	2817,4	2745,5	101,0

*Джерело: розрахунки автора за звітними показниками досліджуваного підприємства

Як видно із даних табл. 2.2, обсяг продукції в постійних цінах за 2015-2017 рр. становить 6262 тис. грн, а такий показник як обсяг товарної продукції характеризується збільшенням та в середньому становить 4112 тис. грн, кількість середньорічних працівників за вказаний період становить 73 чол. Протягом досліджуваного періоду спостерігається деяке збільшення площі сільськогосподарських угідь та площі ріллі.

Виробництво продукції галузей рослинництва і тваринництва у ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» представлено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Виробництво продукції рослинництва та тваринництва в
ТОВ «Корпорація «Колос-ВС», ц*

Види продукції	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	2	3	4
Зернові, всього	13215	28236	47973
в т.ч.: озимі	10649	23075	46543
ярові	2346	4597	1429
зернобобові	220	566	634
Кормові коренеплоди	7012	29060	18594
Кукурудза на силос і зелений корм	56964	655478	40781
Багаторічні трави:			
на сіно	2009	1700	1002
на зелений корм	20924	12884	10022
Однорічні трави на зелений корм	3463	14403	15814
Молоко	948	1324	908
Приріст ВРХ	1684	1366	1621
Приріст свиней	551	657	697

*Джерело: розрахунки автора за звітними показниками досліджуваного підприємства

З даних табл. 2.3 ми бачимо, що виробництво зернових за даний період склало 47973 ц, виробництво молока зменшилось на 4,3 % та становило у

звітному 2017 році 908 ц. Спостерігається позитивний результат із виробництва свинини, яке становить 697 ц, в той час як виробництво живої ваги ВРХ у 2017 р. зменшилось і дорівнювало 1621 ц.

2.2. Ефективність використання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства

Виробничий потенціал у сільському господарстві розглядається як вартісна і натурально-речова характеристика галузі, що виражається в здатності її розвитку на основі найбільш повного і раціонального використання потенціалу рослин і тварин, матеріально-технічних, земельних, трудових і фінансових ресурсів, скорочення виробничого циклу з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення охорони навколишнього середовища.

Виробничий потенціал сільськогосподарського підприємства характеризується:

- наявністю (об'ємом виробництва) ресурсів – основних і оборотних коштів, землі, робочої сили, техніки, рослин, тварин, фінансових ресурсів;
- складом і якістю кожного виду використовуваних ресурсів, пропорціями поєднання їх між собою;
- ступенем використання ресурсів, що залежить від форм організації і управління, характеру виробничих відносин, спеціалізації, кооперації і інтеграції виробництва, природних умов.

У зв'язку з цим на першому етапі важливо оцінити ступінь використання потенціалу, на наступних – виробити шляхи його ефективного використання.

Ефективність виробничого потенціалу – це економічна категорія. Виходячи з цього, в науковій літературі ефективність розглядається як

широке поняття – результативність, яка включає в себе питання використання виробничого потенціалу.

Дослідження ефективності виробництва включає виявлення його сутності (якісний аналіз) та кількісну оцінку його параметрів. Ефективність відображає процеси розвитку продуктивних сил в єдності з вдосконаленням виробничих відносин. Вона характеризується як кількісними, так і якісними показниками.

Сутність категорії ефективність визначається функціонуванням продуктивних сил в їх суспільної комбінації, характер якої відповідає усталеним виробничим відносинам. Рациональне функціонування всіх елементів продуктивних сил веде до економії суспільної праці.

Для сільських товаровиробників має значення, якою ціною досягаються отримані результати, як використовується виробничий потенціал. Тому дуже важливо правильно оцінювати результати цієї діяльності, вміло враховувати витрати, необхідні для отримання цих результатів, які можуть бути різноманітними – трудові, матеріальні, фінансові. Однак, незважаючи на різні види витрат, всі вони вимірюються в часі. Тому економія часу у всіх його формах при отриманні того чи іншого результату являє собою не що інше, як підвищення ефективності виробництва.

До показників розвитку сільськогосподарського виробництва належать: площа посіву і (концентрація посівів) та її вартісна оцінка; поголів'я тварин; обсяг виробництва продукції; вартість промислово-виробничих фондів та оборотних коштів; кількість середньорічних працівників [44, с. 16].

Середньорічна вартість основних та оборотних засобів представлена у табл. 2.4.

Зростання фондоозброєності праці – наслідок зменшення кількості працівників і підвищення виробничих фондів.

Одним із найважливіших напрямків підвищення ефективності виробництва в сільському господарстві є розвиток і поглиблення

спеціалізації.

Таблиця 2.4

Середньорічна вартість основних і оборотних засобів у
ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» *

Показник	Підприємство		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Середньорічна вартість всіх основних фондів, тис. грн.	8084,2	8421,8	9229,7
в т. ч. виробничих	7947,6	8138,4	9131,2
із них: сільськогосподарського призначення	7820,6	7942,1	8949,2
Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.	2727,4	4337,1	4122,8
Співвідношення основних і оборотних засобів	2,8	1,8	2,1

* Джерело: показники звітності досліджуваного підприємства

В результаті цього зростають можливості ефективнішого використання природно-економічних умов господарської діяльності, оптимальному співвідношенню виробничих потужностей і якісних параметрів виробництва, реалізації інноваційних заходів щодо впровадження науково-технічних розробок на основі інновацій, таких заходів як автоматизація і комплексна механізація виробництва. В сфері використання персоналу підприємства це зумовить також позитивні результати у вигляді застосування прогресивних форм організації виробничих процесів і оплати праці, підвищить її продуктивність. В кінцевому підсумку це дозволить вийти на вищий рівень виробничо-технічних можливостей, що забезпечить підвищення економічної, соціальної, технологічної та екологічної ефективності виробництва сільського господарства країни.

З метою визначення кількісних оцінок рівня спеціалізації здійснюють

розрахунок коефіцієнта спеціалізації, що визначається як питома вага товарної продукції основних (окремих чи всіх, разом узятих) галузей в загальній величині товарної продукції по підприємству:

$$K_{\text{сп}} = (T_{\text{г}} : T_{\text{в}}) \cdot 100 \%, \quad \text{де}$$

$K_{\text{сп}}$ – коефіцієнт спеціалізації, %; $T_{\text{г}}$ – вартість товарної продукції основних галузей; $T_{\text{в}}$ – вартість всієї товарної продукції по підприємству.

Підприємства, що володіють низьким рівнем спеціалізації, мають коефіцієнт до 0,20, середній – 0,21-0,40, високий – 0,41-0,60. В підприємствах із поглибленим рівнем спеціалізації вказаний коефіцієнт буде більший 0,60.

З даних табл. 2.5 видно, що дохід від реалізації продукції в загальному у ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» протягом 2015-2017 рр. в середньому становив 5642 тис. грн.

За результатами табл. 2.5 прослідковується, що виручка від реалізації по рослинництву в середньому склала 1141 тис. грн. і по тваринництву – 2410 тис. грн. У рослинництві основна маса грошових надходжень припадає на зернові культури. Таким чином, спеціалізація дослідного господарства – виробництво зерна, а також вагома частка приділяється вирощуванню ВРХ.

Рівень спеціалізації господарства – високий, про що свідчить коефіцієнт спеціалізації 0,4.

Дане підприємство займає одне серед найкращих місць в своєму районі, займається освоєнням нових видів діяльності, поновленням існуючої матеріально технічної бази, тобто всі засоби спрямовані на розвиток та нарощення потенціалу підприємства.

Спочатку головним видом діяльності підприємства було вирощування зернових і технічних культур, але згодом перепрофілювалось та стало займатись також вирощуванням ВРХ та свиней. По-суті сьогодні підприємство має замкнуте, безвідходне виробництво та поглиблює переробку кінцевого продукту.

Таблиця 2.5

Склад та структура товарної продукції ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Види продукції і галузі	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	Виручка від реалізації, тис. грн.	структура, %	Виручка від реалізації, тис. грн.	структура, %	Виручка від реалізації, тис. грн.	структура, %
1	2	3	4	5	6	7
Рослинництво – всього	2144	39,0	2567	41,9	2740	42,7
в т.ч.: зерно	1930	35,1	2285	37,3	2336	36,4
Інша продукція	214	3,9	282	4,6	404	6,3
Тваринництво - всього	1583	28,8	1630	26,6	1672	26,1
з нього ВРХ	374	6,8	300	4,9	327	5,1
свинарство	489	8,9	564	9,2	693	10,8
молоко	698	12,7	754	12,3	648	10,1
інша продукція	22	0,4	12	0,2	3	0,1
Продукція власної промислової переробки	1561	28,4	1758	28,7	1899	29,6
Робота і послуги на сторону	209	3,8	178	2,9	109	1,7
Всього по підприємству	5498	100	6127	100	6417	100

*Джерело: розрахунки автора за звітними показниками досліджуваного підприємства

З метою оцінювання наявності та рівня досягнутої ефективності використання матеріальних ресурсів у підприємстві слід використовувати такі показники:

- вартість основних засобів підприємства (як виробничого, так і невиробничого призначення) – їх наявність на календарну дату певного періоду згідно первісної або балансової (залишкової) вартості;

- середньорічна вартість основних засобів підприємства визначається як частка від ділення на 12 значення суми, яку отримано від додавання половини вартості на 1 січня звітного року, половини вартості на 1 січня наступного за звітним роком, а також вартості основних засобів на 1 число всіх місяців року, який є звітним;
- фондвіддача визначається як відношення валової продукції (грошової виручки, грошового доходу) до загального обсягу грошових коштів, інвестованих у зростання основних засобів;
- фондомісткість виробництва визначається розміром коштів, що підприємство витратило з метою формування основних засобів задля отримання 1 грн. валової продукції (грошової виручки, грошового доходу);
- прибуток – представляє собою частину доходів, котрі залишаються в підприємстві після компенсування усіх затрат, що пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції, а також іншими видами діяльності. У ринкових умовах прибуток перетворюється на головне джерело всіх фінансових ресурсів аграрного підприємства;
- рівень рентабельності – визначається відношенням прибутку до суми виробничих затрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією товарної продукції.
- норма прибутку – показник, що характеризує відношення прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних фондів [44, с.20].

Аналізуючи табл. 2.6, можна зробити висновок, що норма прибутку знизилась у 2017 році на 3,4 % в порівнянні з 2015 роком. Відповідно зросла фондозабезпеченість і фондоозброєність праці.

Визначення ресурсозабезпеченості сільськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою розрахунку величини ресурсного потенціалу. В теорії та практиці економічної аграрної науки з метою дослідження оцінки виробничого потенціалу господарств використовується переважно три основні методики, а саме:

Таблиця 2.6

Забезпеченість господарства фондами та ефективність їх використання
ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Показник	Роки		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Фондозабезпеченість, тис. грн/100 га	274,7	278,9	316,3
Фондоозброєність праці, тис. грн/чол.	123,4	123,7	127,3
Фондовіддача	0,59	0,65	0,63
Фондомісткість	1,8	1,6	1,7
Норма прибутку, %	11	22,5	6,7
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	1,2	0,97	0,96
Тривалість обороту оборотних засобів, днів	331	419	423

*Джерело: показники первинної звітності досліджуваного підприємства

1) визначення його величини шляхом сумування грошових оцінок складових ресурсного потенціалу (землі, людського капіталу та матеріальних засобів);

2) визначення відносної величини ресурсного потенціалу на основі індексного аналізу;

3) визначення теоретичної ефективності об'єкта дослідження за допомогою методів економіко-математичної статистики (зокрема, кореляційно-регресивний аналіз).

В основі здійснених у табл. 2.6 розрахунків покладена методика, суть якої полягає в розмежуванні показників рентабельності та продуктивності для побудови системи аналізу економічної ефективності виробництва.

Крім цього ще одним важливим положенням такої побудови є врахування тієї обставини, що виробничі ресурси, що задіяні в процес виробництва, мають дві форми свого існування: застосовувані і виробничо спожиті.

Основна маса виробничих основних фондів сільськогосподарського призначення характеризується зношеністю (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Структура майна підприємства ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Показник	На кінець 2015 р.		На кінець 2016 р.		На кінець 2017 р.	
	тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%
Всього майна, в т.ч.:	6456,6	100	6829,9	100	8678,8	100
основні засоби	2663,7	41,4	2787,6	40,9	3584	42,3
оборотні засоби, всього	3792,9	58,6	4042,3	59,1	5093,8	57,7
з них:	X	100	X	100	X	100
виробничі запаси, тварини на відгодівлі та вирощуванні	1589,5	41,8	1417,8	34,1	1940,1	37,1
незавершене виробництво	702,9	18,7	710,6	18,6	853	17,8
готова продукція	1246,1	32,9	1766,4	42,7	2126,9	40,7
дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги	122,7	3,2	106,7	3,6	88,5	2,7
грошові кошти	131,1	3,3	37,8	0,9	58,5	1,1
інші оборотні засоби	0,4	0,01	3	0,07	27,7	0,5

*Джерело: показники первинної звітності досліджуваного підприємства

Аналізуючи табл. 2.7 можна побачити, що майно ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» в середньому за 2015-2017 рр. дорівнювало 6826,9 тис. грн та на протязі 2016-2017 рр. зросло на 23,7%.

Основні засоби у 2017 р. склали 3584 тис. грн та оборотні засоби – 5093,8 тис. грн. Незавершене будівництво в 2017 році в порівнянні з іншими дослідними роками зросло, та становило 17,8 % оборотних засобів (табл. 2.8). Як видно з даних таблиці, джерела ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» за 2015-2017 рр. в середньому становили 1806,9 тис. грн, власний капітал дорівнював 1437 тис. грн, а позиковий капітал в середньому становив 368,9 тис. грн.

Таблиця 2.8

Структура капіталу підприємства ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Показник	На кінець 2015 р.		На кінець 2016 р.		На кінець 2017 р.	
	тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%
Всього джерел, в т.ч.	1901,4	100	1462,2	100	1807,9	100
Власний капітал, всього	1450,8	76,4	1142,9	77,2	1437	79,6
з нього:	Х	100	Х	100	Х	100
статутний фонд	22,8	1,7	24,8	1,8	22,8	1,5
нерозподілений прибуток	1428	98,3	1118,1	98,2	1414,2	98,5
Позиковий капітал, всього	451,6	23,6	319,3	22,8	370,9	20,4
з нього:	Х	100	Х	100	Х	100
розрахунки з кредиторами за товари і послуги	60,4	13,7	5,5	1,5	40,8	10,3
розрахунки з бюджетом	12,1	2,8	10,7	3,6	14,5	3,2
розрахунки по оплаті праці	53,7	11,8	75,8	23,6	82,4	23
інші позикові кошти	26,1	5,3	44,4	13,6	42,3	11,9

*Джерело: показники первинної звітності досліджуваного підприємства.

Вищими показниками розширення виробничого потенціалу та покращення ефективності його використання характеризується підприємство у тому випадку, коли краще розпоряджатиметься ресурсами протягом аналізованого періоду. Це зумовлено, перш за все, досконалішою організацією виробничого та управлінського процесів, оскільки ті підприємства, які є найкраще забезпеченими ресурсами, мають вищі показники ресурсовіддачі та розширення виробництва.

2.3. Оцінка використання виробничого потенціалу підприємства

Для того, щоб підприємство повноцінно розвивалось та функціонувало, воно має володіти відповідним техніко-технологічним потенціалом, який повною мірою має забезпечувати його потреби. Щоб так відбувалось, технологія, яка використовується, має відповідати рівню технічної оснащеності підприємства. Якщо не буде такої відповідності, то підприємство не зможе повноцінно, ефективно й продуктивно працювати.

Виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється за участю трьох елементів продуктивних сил. Поряд із землею та працею важливу роль у цьому процесі відіграють засоби та предмети праці, які, виражені у вартісній формі, становлять виробничі фонди. В залежності від функціональної ролі в процесі створення матеріальних благ засоби виробництва поділяють на основні та оборотні.

Матеріально-технічні засоби певною мірою впливають на умови і характер функціонування двох інших складових ресурсного потенціалу – землі та людського капіталу. Так, від наявності та ефективності використання існуючих засобів залежать своєчасність та якість виконання сільськогосподарських робіт, а отже – обсяги валового виробництва, собівартість продукції, і відповідно, прибутковість підприємства та його фінансовий стан. Крім того, збільшення парку машин та механізмів, застосування новітніх технологій полегшують людську працю, автоматизуючи виробничий процес, роблять її більш продуктивною.

Аналіз матеріально-технічних ресурсів ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» наведено у таблиці 2.9. Результативність виробництва та функціонування сільськогосподарського підприємства, можливості розширеного відтворення аграрного сектора залежать не тільки від приросту основних виробничих фондів, а й від рівня ефективності їх використання. Рациональна експлуатація машинно-тракторної бази є важливим чинником збереження та оновлення ресурсного потенціалу.

Таблиця 2.9

Матеріально-технічні ресурси ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Кількість тракторів, фіз.од	43	41	37
Кількість тракторів, ум.ет.трактори	56	49	45
Загальна потужність двигунів тракторів, к.с.	4611	4417	3942
Кількість зернозбиральних комбайнів, фіз.од	7	7	7
Загальна потужність двигунів зернових комбайнів, к.с.	1750	1750	1750
Всього енергетичних потужностей, к.с.	6361	6167	5692
Витрачено електроенергії на виробничі потреби, тис. кВт-год.	1201126	1200910	1162050
Рівень механізації робіт в тваринництві, %:			
- доїння корів	97	97	97
- водонапування на фермах:			
ВРХ	91	96	96
свинарських	91	96	96
- роздавання кормів на фермах:			
ВРХ			
свинарських	70	80	80
- прибирання гною на ферма:			
ВРХ	98	98	98
свинарських	95	95	95

*Джерело: розраховано і складено на основі даних ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»

З даних табл. 2.9 видно, що протягом досліджуваного періоду кількість тракторів в підприємстві в середньому становила 40 фіз. од., кількість зернозбиральних комбайнів становила 7 фіз. од. на протязі всього часу, що свідчить про недостатнє оснащення технікою господарства.

На ефективність виробничого потенціалу через прямі і функціональні зв'язку впливають:

- генетичний потенціал тварин (породи, міжпородних ліній свиней та

інші фактори);

- біокліматичний потенціал землі, як джерело виробництва кормів і база розміщення об'єктів;

- біологічний потенціал рослин (сорти, гібриди, сільськогосподарські культури та ін.);

- матеріально-технічний потенціал (приміщення, техніка та обладнання);

- капітал (фінансові ресурси, оборотні кошти різних джерел);

- кадровий потенціал (наявність трудових ресурсів, їх рівень підготовки і ін.);

- економічні відносини (цінової і фінансово-кредитний механізм, система договірних відносин та ін.);

- спеціалізація і кооперація виробництва (розчленування виробництва на процеси і операції, координація товаровиробників;

- система управління (формування організаційної структури, оперативне вирішення технологічних питань та ін.);

- форми господарювання і власності (організаційно-правові форми підприємств, державна, приватна форми власності та ін.);

- організація праці та матеріальне стимулювання;

- соціальні умови праці і відпочинку (створення необхідних виробничих умов, організація відпочинку, медичне і культурно-побутове обслуговування).

Перераховані основні зв'язки носять динамічний характер, на кожні з яких впливає науково-технічний прогрес.

Входження аграрного сектора в ринок характеризується зміною форм власності і господарювання, трансформацією економічних пріоритетів, масштабів виробництва, зміною структури виробництва і економічних відносин.

Обсяг польових механізованих робіт залежить від структури посівних площ, планової врожайності та прийнятої технології вирощування

сільськогосподарських культур з урахуванням зони розміщення підприємства, співвідношення між основною та побічною продукцією. Його обчислюють множенням посівної площі на прийняту щільність механізованих робіт більш точно обсяг механізованих робіт в еталонних гектарах визначають, користуючись технологічними картами з вирощування і збирання сільськогосподарських культур або зведеним планом механізованих робіт, який складається на їх основі.

Крім галузі рослинництва, трактори виконують значні обсяги механізованих робіт в галузі тваринництва та інших галузях сільськогосподарського підприємства. Потрібно взяти до уваги, що в тваринництві трактори виконують четверту частину обсягу механізованих робіт рослинництва, а в інших галузях – 7% обсягу робіт рослинництва й тваринництва.

Потребу в комбайнах розраховують за сезонним навантаженням на одну машину. Обсяг робіт комбайнів по збиранню врожаю залежно від прийнятої технології визначається збиральною площею відповідних культур.

Потребу підприємства в основних сільськогосподарських машинах визначають за найбільш напруженим періодом їх використання згідно з обсягом виконання робіт і складом агрегатів [44, с. 12].

Для оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств на рівні технологічної потреби необхідні значні капіталовкладення.

З аналізу рівня забезпеченості деякими видами основних засобів виробництва в агропромисловому комплексі видно, що матеріально-технічні ресурси складають в середньому менше 50 % технологічної потреби, що свідчить про неможливість виконання сільськогосподарських робіт в оптимальні строки та застосування високоефективних, продуктивних технологій. Основною причиною нестачі техніки в сучасних агроформуваннях є відсутність необхідних коштів для поповнення

матеріально-технічної бази. Незадовільне фінансове становище аграрних підприємств, низька їх купівельна спроможність зумовлені певною мірою диспаритетом цін на продукцію сільського господарства та промисловості (в т.ч. машин та обладнання).

Крім цього ще однією причиною відсутності необхідної техніки на господарствах області є роз'єднання складових продуктивних сил (ресурсного потенціалу) між різними власниками на селі.

Було прийнято рішення в плановому році придбати зернозбиральний комбайн Джон-Дір-9560 (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

План придбання машин та обладнання ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»,*

Види техніки	Загальна потреба	Наявність на початок планового періоду	Забезпеченість, %	Буде списано протягом планового періоду	Буде придбано в плановому періоді	Вартість придбаних машин та обладнання, тис. грн.
Трактори	38	37	90	-	1	1200
МТЗ-82.1 Беларус	7	7	100	-	-	-
МТЗ-1221.2 Беларус	9	9	100	-	-	-
МТЗ-1523	7	7	100	-	-	-
ХТЗ-181.20	5	5	100	-	-	-
ХТЗ-243К.20	6	6	100	-	-	-
John Deere 6900	4	3	75	-	1	1200
Автомобілі	33	33	100	-	-	-
в тому числі вантажні	30	30	100	-	-	-
Тракторні причепа	23	23	100	-	-	-
Комбайни зернові	8	8	86	-	1	1480
Джон-Дір-9560	8	7	86	-	1	1480

*Джерело: розрахунки автора на основі даних ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»

Актуальною проблемою ТОВ «Корпорація «Колос-ВС», як і більшості підприємств аграрного сектору, є проблема низького рівня механізації виробничих процесів з метою виробництва конкурентоспроможної продукції.

З цією метою слід забезпечити такий склад і структуру машинно-тракторного парку, що дозволить дотримуватися оптимальних агротехнологічних строків виконання польових робіт, мінімізувати виробничі витрати при виробництві продукції та отримати достатній рівень прибутку необхідний для відтворення виробництва у розширеному вигляді.

Важкий економічний стан сільськогосподарських товаровиробників не дозволяє їм оновити машинно-тракторний пар та довести його кількість до науково-обґрунтованих норм щодо навантаженості сільськогосподарських угідь, які потребують механізованого обробітку в розрахунку на одиницю визначеної сільськогосподарської техніки (тракторів, комбайнів, вантажних автомобілів).

Висновки до 2 розділу

1. Серед земельних ресурсів для сільського господарства в ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» найважливішими є сільськогосподарські угіддя, а з них – рілля. Площа цих угідь в останні роки дещо збільшилась і становить 3175,4 га сільськогосподарських угідь, зокрема рілля – 2817,4 га.

2. За 2015-2017 середньорічна вартість основних фондів ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» пр. змінилася в позитивному напрямку із 8084,2 тис. грн. до 9229,7 тис. грн. в тому числі виробничих фондів сільськогосподарського призначення із 7820,6 тис. грн. до 8949,2 тис. грн. Причому середньорічна вартість оборотних засобів також збільшилась – із 2727,4 тис. грн. до 4122,8 тис. грн. Кількість працівників в середньому за досліджуваний період становить 73 чоловіки.

3. Виручка від реалізації по рослинництву в середньому склала 2484 тис. грн. і по тваринництву – 1628 тис. грн. У рослинництві основна маса грошових надходжень припадає на зернові культури. Рівень спеціалізації господарства – високий, про що свідчить коефіцієнт спеціалізації 0,4. ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» значну увагу приділяє вирощуванню зернових

культур та розвитку тваринництва.

4. Забезпеченість товариства фондами засвідчила, що такі основні показники як фондозабезпеченість та фондоозброєність збільшилися відповідно із 274,7 тис. грн/100 га до 316,3 тис. грн/100 га та із 123,4 тис.грн/чол. до 127,3 тис. грн/чол. Дещо зменшився коефіцієнт оборотності оборотних засобів, що, безперечно, позитивно впливає на фінансово-господарські показники підприємства.

5. Аналіз матеріально-технічної забезпеченості товариства показав, що кількість тракторів у середньому склала 40 фіз. од., кількість зернозбиральних комбайнів становила 7 фіз. од. на протязі всього часу, що свідчить про не достатнє оснащення технікою господарства. Аналогічна ситуація і по зернозбиральних комбайнах.

Існуюча недостатня забезпеченість товариства виробничими ресурсами не може дозволити йому досягти оптимальних показників ефективності виробництва навіть за раціонального їх використання, оскільки кількісні параметри відіграють також важливу роль.

РОЗДІЛ III

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ОСНОВІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

3.1. Механізм раціонального використання виробничого потенціалу в підприємстві

Виробничий потенціал підприємства представляє собою відносини, які формуються в процесі здійснення підприємством своєї виробничої діяльності, яка направлена на забезпечення таких виробничих потужностей, за яких досягається найвищий рівень прибутку при раціональному використанні всіх виробничих факторів: праці, засобів виробництва (засобів праці і предметів праці).

На формування цих відносин в значній мірі впливають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкта господарювання, що має й свої позитивні результати. Це має й свої позитивні результати, оскільки стимулює підприємство до пошуку своїх внутрішніх резервів, які й визначають його виробничий потенціал та сталий розвиток в умовах мінливого ринкового середовища.

Рівень виробничого потенціалу підприємства (або окремого взятого суб'єкта господарювання) у великій мірі визначається станом галузі, в якій здійснює діяльність підприємство, і регіональним розташуванням. Це означає, що виробничий потенціал регіону в якийсь його частині визначається в загальному потенціалом економіки країни. Тобто, суб'єкт господарювання, який характеризується стабільним розвитком, є конкурентоспроможним на ринку, порівняно легко пристосовуються до можливих змін зовнішнього середовища. Проте несприятлива ринкова кон'юнктура, за якої інфляційний розвиток є високим, податкове навантаження, високі кредитні ставки можуть порушити обсяги продажу, терміни оборотності ресурсів, що безпосередньо негативно вплине на процес

формування ресурсів виробництва, а відтак – значне зниження виробничих потужностей, зниження платоспроможності підприємства. Це засвідчує те, що на виробничий потенціал підприємства впливає макроекономічна система, економічна підсистема і сама мікросистема.

Зростаючий рівень виробничого потенціалу підприємств аграрної сфери у перспективі повинен забезпечити вирішення проблеми продовольчої безпеки та досягнення максимально можливого продовольчого самозабезпечення сільськогосподарською продукцією (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Управління розвитком ресурсів виробництва сільськогосподарських підприємств

Сукупність ресурсів (з урахуванням їх об'єму й якості) визначає ресурсні можливості підприємства. Оскільки існує можливість маневру ресурсами та їх певної трансформації з одного вигляду в іншій, то система стикається із необхідністю вибору оптимальної комбінації ресурсів з безліч альтернативних варіантів. Від ефективного використання ресурсів залежить ефективність роботи будь-якого підприємства, механізм їх використання сільськогосподарськими підприємствами показано на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Механізм ефективного використання ресурсів виробництва сільськогосподарськими *

* Розроблено на основі [12; 17; 32]

На наведеній схемі відображено найважливіші результати здійснених досліджень, які полягають у визначенні передумов росту ресурсівіддачі,

конкретних напрямків підвищення ефективності використання ресурсів виробництва сільськогосподарських підприємств, інструментів їх реалізації та очікуваних ефектів, які в сукупності становлять складний механізм раціонального використання виробничих засобів.

Основною метою сільськогосподарського виробництва є отримання якомога більшої кількості прибутку, а тому ефективність використання виробничого потенціалу тут збігається з прибутковістю виробництва. Це, безумовно, для підприємств має вирішальне значення. Однак слід враховувати, що в розвитку сільськогосподарського виробництва, його стабілізації важливу роль відіграє задоволення потреб населення. Ефективним в цих умовах слід вважати такий механізм використання виробничого потенціалу, який забезпечує створення необхідної споживчої вартості при мінімальних витратах суспільної праці. Таким чином, використання виробничого потенціалу характеризується: по-перше, прямим причинно-наслідковим зв'язком виробничих витрат і їх результатів, в якій витрати виступають в якості причини, а результат – її наслідок; по-друге, ставленням людей в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ.

Ефективність виробництва, його якісні і кількісні параметри повинні визначатися єдиним критерієм, для якого слід розробляти систему взаємопов'язаних показників. Перевага такого методичного підходу полягає в наступному: по-перше, з'являється можливість об'єктивної оцінки ефективності всіх ланок виробництва; по-друге, в цьому випадку можна повніше відобразити єдину мету способу виробництва на всіх рівнях і встановити основні шляхи досягнення цієї мети; по-третє, з'являється можливість практичного застосування методів оцінки ефективності,

враховуючи порівнянність показників на всіх рівнях виробництва, що дозволяє аналізувати, виявляти, прогнозувати і планувати шляхи підвищення ефективності виробництва в різних природно-економічних умовах країни.

Як уже зазначалося, економічна сутність ефективності суспільного виробництва найповніше характеризується законом економії часу.

З огляду на те, що ця сутність єдина і визначається результативністю використання витрат суспільної праці, сам підхід до визначення ефективності також повинен бути єдиним на всіх рівнях суспільного виробництва.

Аналізуючи наведені вище положення соціально-економічної сутності категорії ефективності та критерії ефективності, можна зробити наступні висновки, котрі полягають в тому, що:

по-перше, критерій ефективності повинен виходити з вимог об'єктивної оцінки розвитку виробництва;

по-друге, як критерій, очевидно, слід брати тільки результативні і кінцеві показники виробництва, а не факторіальні;

по-третє, критерій повинен бути наскрізним і єдиним для всіх рівнів виробництва, що дозволяє визначати ефективність як в масштабі всього національного господарства, так і в окремому підприємстві.

У зв'язку з цим критерієм ефективності виробництва на всіх рівнях може бути рівень підвищення продуктивності праці. Однак, при вирішенні цього складного питання не можна обмежитися тільки загальним обґрунтуванням цього поняття, з огляду на необхідність практичного використання критерію ефективності при аналізі, плануванні, прогнозуванні виробництва.

Передбачувана програма розвитку ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» цілком базується на економічному аналізі розвитку та сучасного стану ринку зерна і молока. При розробці бізнес-плану враховувалися потенційні

можливості ТОВ «Корпорація «Колос-ВС».

Наша оцінка підтверджує існування узгодженості між передбачуваними обсягами виробництва та обсягом ніші на ринку для запропонованих видів продукції. Вказана узгодженість становить передумову у формуванні відносно забезпечення стійкого каналу реалізації зерна і молока. При цьому доцільно організувати оптову торгівлю (на основі укладених угод з окремими підприємствами).

Основна частка молока реалізується до «Кам'янець-Подільського» м. Кам'янець-Подільський, що займається виготовленням молокопродукції та сиру.

Сільськогосподарське товариство має свої структурні підрозділи, завдяки яким повністю забезпечується весь комплекс виконання сільськогосподарських робіт, виробництво продукції, її збереження і реалізація. Для цього в 2013 р. побудовано тваринницьку ферму на 300 скотомісць, у т.ч. на 150 корів зал для доїння, склади для зберігання зерна та кормів, придбано необхідне обладнання. У 2020 р. планується придбати 20 нетелів голштинської породи.

Скотарство організоване за принципом закінченого обороту стада. Необхідна кількість усіх видів кормів повною мірою забезпечується за рахунок власного виробництва, також господарство повністю забезпечене органічними добривами.

Для підвищення конкурентоспроможності товариства порівняно з іншими господарствами передбачається впровадження прогресивних капітало-, енерго-, працезберігаючих технологій виробництва тваринницької продукції, зокрема: випас корів та нетелів на культурних пасовищах (22 га) протягом періоду травня-жовтня, підвищення якості доїння худоби в спеціальному доїльному цеху, де використовуватиметься обладнання фірми Альфа-Лаваль. Для вирощування зерна потрібно проводити сівозміни. Потреба, наявність і план придбання основних засобів представлена у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Потреба, наявність і план придбання основних засобів у
ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»*

Вид основних засобів	Потреба (кількість)	Наявність		План придбання		
		кількість	забезпе- ченість	кількість	ціна, тис.грн.	вартість, тис.грн.
Корівник з обладнанням	1	1	100	-	-	-
Споруди для зберігання кормів	1	-	-	1	420	420
Молочний блок	1	-	-	1	1070	1070
Нетелі	79	29	36	50	15,8	740
Корови	280	280	100	-	-	-
Бички	5	5	100	-	-	-
Трактори	38	37	96	1	1200	1200
МТЗ-82.1 Беларус	7	7	100	-	-	-
МТЗ-1221.2 Беларус	9	9	100	-	-	-
МТЗ-1523	7	7	100	-	-	-
ХТЗ-181.20	5	5	100	-	-	-
ХТЗ-243К.20	6	6	100	-	-	-
John Deere 6900	4	3	75	1	1200	1200
Автомобілі	33	33	100	-	-	-
в тому числі вантажні	24	24	100	-	-	-
Тракторні причепи	23	23	100	-	-	-
Комбайни зернові	9	8	88	1	1480	1480
Джон-Дір-9560	9	8	88	1	1480	1480
Всього	-	-	-	-	-	4910

*Джерело: розраховано на основі даних ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»

Участь у сільськогосподарських роботах у рослинництві та в тваринництві беруть участь механізатори широкого профілю. Їхня оплата праці – щомісячне авансування з оплатою за кінцевими результатами залежно від обсягів виробництва і реалізації продукції.

В ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» досить великий рівень заробітної плати, порівняно із іншими сільськогосподарськими підприємствами Борщівського району. План доходів і витрат ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» наведено у таблиці 3.3.

Для раціональної організації виробництва окремих видів продукції

рослинництва складають технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур. Такі карти складають для кожної культури і по окремих видах незавершеного виробництва. У них слід передбачити раціональні й перспективні технології для даного підприємства.

Технологічні карти складають на 100 га посіву кожної культури і на кілька років із відповідним коригуванням щороку. Це дає змогу зменшити обсяг планової роботи на підприємстві й за показниками такої карти визначити витрати на будь-яку площу посіву конкретної сільськогосподарської культури.

Як видно з даних таблиці 3.3, прогнозний план надходження доходів від зернової галузі підприємства складатиме 1475678 грн, а також галузей тваринництва в тому числі молочна галузь – 1490775 грн, виробництво свинини – 4355061 грн. Продовжуючи існуючу тенденцію виробництва сільськогосподарської продукції за її структурою, надходження від рослинництва будуть переважати аналогічні від реалізації тваринницької продукції, що в сучасних умовах з огляду на цінову кон'юнктуру внутрішнього ринку, є об'єктивним явищем.

Собівартість продукції – це витрати підприємства, пов'язані з виробництвом і збутом продукції продукції. Собівартість продукції є узагальненим показником, який характеризує всі сторони виробничої діяльності господарства.

План надходження доходів і витрат на ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» у 2020 р

Доходи і витрати	Обсяг, т	Ціна грн/т	Усього тис. грн	У т. ч. за квартали			
				1	2	3	4
1. Виручка від реалізації продукції, всього			7321514	1957866, 5	1740835, 9	1855812,2	1766695, 3
у т.ч. молоко	165	9035	1490775	328586,6	372746,1	414394,8	375047,6
м'ясо свинини	123	35407	4355061	107632,7	106938,7	112101,3	108888,3
зерно	386	3823	1475678	1475678			
2. Витрати на виробництво і реалізацію продукції, всього			1132211,7				
у т.ч. - оплата праці			478977,6	119744,4	119744,4	119744,4	119744
- нарахування на оплату			489925,6	122481,4	122481,4	122481,4	122481
- добрива мінеральні	70	8506	535429,1	35429,1			
- пестициди			6082,3	6082,3			
- паливно-мастильні матеріали	27	34520	932040	204233,9	232755,3	229190,2	232246,0
- амортизаційні відрахування			34820,9	8697,6222	8697,6222	8712,8278	8697,62
- ремонт і техобслуговування			22656,4	5656,4972	5671,7028	5656,4972	5656,5
- страхові платежі			5169,9	5169,9	5170,9	5171,9	5172,9
- послуги			10643,9	2660,975	2660,975	2660,975	2660,98
- витрати з реалізації продукції			10339,8	2584,95	2584,95	2584,95	2584,95
- засоби захисту тварин			5169,9	1292,475	1292,475	1292,475	1292,48
- засоби осіменіння тварин			5169,9	1292,475	1292,475	1292,475	1292,48
3. Прибуток			4763344,6				

Собівартість виражає у грошовій формі індивідуальні витрати підприємства, пов'язані з виробництвом продукції в конкретних економічних умовах. Планування собівартості продукції передбачає найбільш ефективне використання матеріально-технічних і грошових ресурсів на основі науково-обґрунтованого їх споживання відповідно до технологічних умов та вимог навколишнього середовища.

В кінцевому підсумку, за прогнозними оцінками прибуток ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» дорівнюватиме 4763 тис. грн. Вказані показники підприємство може досягти, зважаючи на невикористані резерви внутрішнього розвитку, які передбачають оптимальне співвідношення у раціональному використанні виробничого потенціалу товариства.

3.2. Оптимізація виробничого потенціалу агроформування

Вирішення економіко-математичних задач дозволяє в стислий термін, комплексно і всебічно визначити необхідну величину та структуру аграрного ресурсного потенціалу, необхідну для максимально продуктивного та ефективного сільського господарства. Потрібно відмітити ту значну роль, яку відіграють економіко-математичні методи в сфері науково-обґрунтованого планування виробничої діяльності як галузі аграрного виробництва в цілому, так і кожного окремо взятого підприємства зокрема.

Отже, мета постановки задач сформульована наступним чином: на базі використання даних економічного аналізу типових підприємств встановити раціональне та науково-обґрунтоване співвідношення галузей рослинництва і тваринництва, при якому було б отримано максимально можливий прибуток за умови обмежених виробничих ресурсів.

Розробка параметрів економіко-математичної моделі вимагає вирішення наступних питань:

а) використання існуючого ресурсного потенціалу та обґрунтування його розміру і складових:

- визначення оптимальних кількісних величин та структури ресурсного потенціалу;

- визначення необхідної кількості залучених трудових ресурсів, в т. ч.

механізаторів;

- визначення необхідної кількості техніки для виконання планового обсягу робіт;

- визначення затрат для виробництва продукції, в т. ч. на 1 га;

б) стратегія розвитку галузей рослинництва:

- встановлення оптимальної структури посівних площ;

- визначення необхідних обсягів внесення добрив;

- синхронізація кормовиробництва із потребами тваринництва;

в) стратегія розвитку галузей тваринництва:

- визначення оптимального поголів'я тварин різних статевих - вікових груп, із застосуванням кормів лише власного виробництва;

- визначення потреби в відповідних приміщеннях для їх утримання;

- визначення повноцінного раціону з урахуванням статевих-вікових параметрів поголів'я худоби для максимізації продуктивності;

З метою розробки стратегії розвитку підприємства зернового та молочно-скотарського типів спеціалізації необхідно використовувати економіко-математичні моделі задач, математичний запис яких є такий:

відшукати x_i ; x_i^l ; x_s ; x_{kj} ; x_j^i ; x_e^i що перетворюють в максимум цільову функцію;

$$Z_{\max} = \sum_{j \in J} c_j x_j - x_s$$

Обмеження площ земельних угідь та дотримання існуючої системи сівозмін

$$1) \sum_{j \in J} \alpha_{ij} x_j \leq S_i \quad (i \in I_1)$$

$$\underline{w}_i \leq x_j \leq \overline{w}_i \quad (i \in I_2)$$

2) Обмеження по використанню трудових ресурсів та можливості їх розширення:

$$\sum_{j \in J} a_{ij} x_j - x_i \leq A_i \quad (i \in I_3)$$

3) Обмеження по використанню основних засобів:

$$\sum_{j \in J} h_{ij} x_j - x_i^1 \leq A_i \quad (i \in I_4)$$

4) Обмеження по забезпеченню тваринництва кормами та формуванню кормових раціонів:

$$- \sum_{j \in J_1} v_{kj} x_j + \sum_{j \in J_2} d_{kj} x_j + \sum_{j \in J_3} x_{hj} \leq 0 \quad (k \in I_5);$$

$$- P_{kj} x_j + x_{kj} \leq 0 \quad (k \in I_5);$$

$$t_{kj} x_j - \sum_{k \in J_3} x_{kj} = 0 \quad (j \in I_3);$$

5) Обмеження по встановленню співвідношень окремими статевіковими групами тварин:

$$\mu_{ij} - x_l^i = 0 \quad (i \in I_6);$$

6) Обмеження по виробництву та реалізації сільськогосподарської продукції:

$$\sum_{j \in J} p_{ij} x_j \geq O_{si} \quad (i \in I_7);$$

7) Обмеження по встановленню витрат на виробництво та реалізацію продукції;

$$\sum_{j \in J} a_{sj} x_j - x_s \leq 0 \quad (s \in I_8);$$

8) Обмеження по встановленню грошових потоків:

$$\sum l_{ij} - x_e^i \leq 0 \quad (i \in I_9);$$

I. Обмеження по забезпеченню тварин різними поживними речовинами:

$$- \sum_{j \in J_1} a_{ej}^i x_j + \sum_{l \in J_2} a_{ej}^{11} x_j \leq 0 \quad (e \in I_{10});$$

II. Обмеження по формуванню та використанню зеленого конвеєра:

$$- \sum_{j \in J_1} v_{tj} x_j + \sum_{l \in J_2} d_{tl} x_l \leq 0 \quad (t \in T);$$

III. Обмеження по встановленню меж між окремими статево – віковими групами тварин:

$$- b_{ij} x_j + b_{ij}^1 x_j \quad (j \in J_2);$$

$$(i \in I_{11});$$

IV. Обмеження по використанню наявних тваринницьких приміщень:

$$\sum_{j \in J_2} a_{pj} x_j \leq Np \quad (p \in I_{12});$$

Невід'ємність змінних:

$$x_s \geq 0 \quad x_j \geq 0 \quad x_i \geq 0 \quad x_i^1 \geq 0;$$

$$x_{kj} \geq 0 \quad x_l^i \geq 0 \quad x_s^i \geq 0;$$

У формалізованому записі наведених обмежень математичних моделей використані наступні позначення.

Змінні:

x_j – розміри галузей рослинництва і тваринництва;

x_i – ймовірна чисельність у додаткових залучених працівниках і їх спеціальності в підприємстві;

x_i^1 – купівля і - го виду сільськогосподарської техніки для виконання запланованих обсягів робіт;

x_{kj} – оптимальний розмір прибавки на 1 голову худоби;

x_{kj} – групи кормів до мінімальної потреби даних кормів j – го виду худоби;

x_j^i - поголів'я j – ої статево-вікової групи тварин;

x_s – обсяг затрат виробництва та реалізації товарної продукції;

x_l^i – валова продукція у порівнянних цінах;

Техніко-економічні коефіцієнти:

α_{ij} – логічний коефіцієнт зв'язку, який приймає значення „1” або „0”;

a_{ij} – затрати праці працівників i – ої кваліфікації на одиницю вимірювання j – ої галузі рослинництва (тваринництва);

$\underline{w}_i, \overline{w}_i$ – виходячи із наявних сівозмін, встановлений відповідно мінімальний та максимальний розмір посівних площ окремих сільськогосподарських культур;

h_{ij} – затрати i – го виду сільськогосподарської техніки на вирощування j – ої культури в підприємстві;

v_{kj} – вихід кормів k – го виду в розрахунку на одиницю вимірювання j – ї змінної галузей рослинництва;

d_{kj} – мінімальна потреба k – го виду корму в розрахунку на голову j – го виду тварин в аграрному підприємстві;

P_{kj} – різниця між мінімальною та максимальною потребою кормів k – го виду в розрахунку на голову j – го виду тварин;

t_{kj} – різниця між прийнятою нормою затрат кормових одиниць в цілому та сумою мінімальних норм споживання всіх видів кормів j – им видом тварин;

μ_{ij} – коефіцієнт пропорційності між j – ми статево – віковими групами тварин;

p_{ij} – вихід i – го виду продукції рослинництва (тваринництва) в розрахунку на одиницю вимірювання j – ї змінної, що відображає галузі рослинництва та тваринництва;

a_{sj} – витрати виробництва та реалізації на одиницю вимірювання j – ї змінної галузей рослинництва та тваринництва;

l_{ij} – вартість валової продукції на прийняту одиницю вимірювання j – ї

змінної;

C_j – вартість товарної продукції, отриманої з прийнятої одиниці вимірювання j – її змінної;

Відповідно до встановлених обмежень використано наступні позначення множин:

I_1 – множина обмежень по земельних ресурсах підприємства;

I_2 – множина обмежень по дотриманню структурних співвідношень між окремими сільськогосподарськими культурами та їх однорідними групами;

I_3 – множина обмежень по використанню в підприємстві працівників різних спеціальностей;

I_4 – множина обмежень по використанню різних видів сільськогосподарських машин;

I_5 – множина груп кормів;

I_6 – множина обмежень по дотриманню співвідношень між окремими статево – віковими групами тварин;

I_7 – множина обмежень по реалізації різних видів продукції рослинництва та тваринництва;

I_8 – обмеження по встановленню суми витрат, пов'язаних з виробництвом та реалізацією продукції;

I_9 – множина обмежень по визначенню грошових надходжень від різних видів діяльності підприємства;

J – множини змінних, що показують види діяльності аграрного формування;

Ресурси:

S_i – площі i – их земельних ресурсів;

A_i – наявність трудових ресурсів i – их спеціальностей та кваліфікацій в підприємствах;

H_i – наявність i – их видів сільськогосподарських машин та пасивних основних засобів;

Q_i – виробництво і реалізація i – го виду продукції;

Для повного і змістовного обґрунтування розвитку окремих типів спеціалізації підприємств вводилась додатково група обмежень та змінних, які давали можливість змоделювати особливості розвитку провідних галузей з метою використання наявного ресурсного потенціалу або його розширення.

Питання вибору критерію оптимальності в теорії оптимального планування аграрного виробництва є дуже важливим. Його вибір залежить від поставленої мети даної економіко-математичної задачі. В даному випадку критерієм оптимальності доцільно використати прибуток, через те, що саме він є джерелом грошових надходжень, які можуть бути спрямовані на оновлення засобів виробництва.

Джерелом вихідної інформації для складання матриці економіко – математичної задачі можуть бути дані про землекористування аграрних підприємств, річні звіти, звіти про реалізацію сільськогосподарської продукції та про збір урожаю сільськогосподарських культур, технологічні карти, що побудовані із врахуванням передових технологій вирощування культур. Розробка економіко – математичних моделей здійснювалась на основі даних економічного аналізу типових для обраного типу спеціалізації аграрних підприємств.

Беручи до уваги низьку платоспроможність переважної більшості аграрних товаровиробників та неможливість в зв'язку з цим розширення кількісних характеристик наявних виробничих ресурсів до виконання економіко – математичних моделей ми підходили з наступних позицій. Земельні ресурси територіально обмежені. Збільшити ефективність їх використання можливо, в основному, за рахунок оптимальної структури посівних площ. Це дало можливість істотно збільшити обсяги валової та товарної продукції та на основі відповідним чином сформованої кормової бази власного виробництва утримувати поголів'я тварин.

Враховуючи напружену демографічну ситуацію для виконання оптимізації по трудових ресурсах ми припускали можливість залучення наявних працівників в сільській місцевості та раціонального їх використання.

На основі математичної моделі для ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» розроблена економіко-математична задача. В результаті вирішення задачі був визначений план, який оптимізує процес сільськогосподарського виробництва ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» та забезпечує оптимальне використання виробничого потенціалу. Результати обрахунків проведено в програмі Ексель.

В перспективі в підприємстві є всі можливості досягти урожайності пшениці – 68 ц/га. Продуктивність тварин складатиме: корів – 5600 кг, середньодобовий приріст живої маси ВРХ – 550 г, а свиней – 420 г.

Для ефективного використання виробничого потенціалу у ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» доцільно провести ряд змін у структурі посівних площ. Перш за все доцільно розширити на 134 га або 11 % посівні площі зернових та зернобобових культур. Зокрема, пшениці та кукурудзи відповідно на 231 га (3,5 %) та 118 га (5,4 %). Важливо також збільшити посіви технічних культур на 138 га та довести їх питому вагу до 25 %.

Перш за все доцільно довести посівні площі зернових та зернобобових культур до 60% (1546,4 га). Зокрема, пшениці та кукурудзи відповідно до 832,9 га (27,9 %) та 370,2 га (12,4 %). Важливо також збільшити посіви технічних культур (цукровий буряк) до 417,9 га та довести їх питому вагу до 14 %.

Таблиця 3.4

Оптимізований план використання виробничого потенціалу на основі ресурсозбереження в
ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»

Обмеження	Одиниця виміру	Рослинництво														Тваринництво			Сума добутків	Тип обмежень	Обсяг обмежень		
		зернові та зернобобові	пшениця озима	пшениця яра	гречка	кукурудза на зерно	ячмінь озимий	ячмінь ярий	соя	ріпак озимий	ріпак ярий	цукрові буряки	картопля	кормові	багаторічні трави	однорічні трави	Надій на корову	Піріст ВРХ, гр				Піріст свиней, гр	
		X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16							
		1546,4	668,7	164,1	113,4	370,1	161,2	68,6	47,7	74,6	50,7	417,9	68,6	746,3	298,5	447,8	5600	550	420			bi	
Посівна площа	га	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1				7425	≤	2985,4	
Площа зернових культур	га																						
Площа технічних культур	га								1	1	1	1								1490,5	≤	285,7	
Площа кормових культур	га													1	1	1				1538		520,9	
Трудові ресурси	л.-год.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1				475842	≤	73	
Міндобрива	ц	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1				34658	≤	4658	
Товарна продукція	тис.грн.	905995	446125	186181	34123	105879	46813	86874	41234	78546	31010	75454	12480	0	0	0	1050	859	1472	1E+08	≤	1E+06	

Впровадження розробок у виробництво або перетворення новацій в інновації здійснюється за ініціативою суб'єктів підприємницької діяльності з метою досягнення комерційних вигод, перш за все максимізацію прибутку (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Ефективність вирощування озимої пшениці за традиційною та ресурсозберігаючою технологіями в ТОВ «Корпорація «Колос-ВС»

Показники	Технології	
	традиційна	ресурсозберігаюча
Урожайність, ц/га	56,4	68,7
Приріст врожайності, ц/га		12,3
Вартість валової продукції, грн/га	5795	6648
Додаткова вартість валової продукції, грн/га		
Витрати на 1 га, грн	14297,4	15004,1
Додаткові витрати на 1 га, грн		160,5
Затрати праці на 1ц зерна, люд.год.	0,4	0,36
Собівартість 1 ц, грн	253,5	218,4
Прибуток з 1 га, грн	26378,7	34299,3
Рівень рентабельності, %	184,5	228,6
Окупність додаткових витрат, грн		3,6
Річний економічний ефект, грн.га		7290,6

Дані таблиці свідчать про високу окупність витрат, які спостерігаються за використання ресурсозберігаючої технології (система обробітку Ноутил) порівняно із традиційною технологією. Незважаючи на додаткові витрати, зростання врожайності забезпечило прибуток з 1 га в 7290,6 грн. Результати досліджень свідчать про вищу економічну ефективність застосування ресурсозберігаючої технології, хоч витрати на 1 га були більшими на 160,5 грн, рівень рентабельності становив 228,6% проти 184,5% на традиційній технології.

3.3. Напрямки нарощування та покращення використання виробничого потенціалу

Важливим напрямком забезпечення високоефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства є створення передумов для стабільного функціонування аграрного сектора економіки. В цьому контексті виникає гостра необхідність формування науково-обґрунтованого та ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу на окремих рівні сільськогосподарських підприємств та держави загалом.

Сучасне сільськогосподарське виробництво вимагає стратегії становлення, розвитку і ефективного використання ресурсного потенціалу. Розробка її має базуватись на визначенні мети і механізмів впровадження. При цьому у якості пріоритетних завдань повинні бути:

- встановлення грошових джерел фінансування сільськогосподарського виробництва, що передбачає формування інноваційного інвестиційного клімату;
- застосування узгодженої експортно-імпоротної і політики ціноутворення для промислових і для сільськогосподарських підприємств;

Метою впровадження стратегії має бути відповідний рівень ресурсозабезпеченості та використання ресурсного потенціалу в цілому для забезпечення сталого, ефективного, конкурентоздатного та екологічнобезпечного виробництва.

Всю сукупність аграрних підприємств можна розділити згідно напрямків виробничої діяльності на групи з метою встановлення раціонального рівня ресурсозабезпеченості, що сприятимуть раціональному забезпеченню ресурсами, а також ефективному використанню ресурсного потенціалу.

- Застосування цієї стратегії має здійснюватись в два паралельних етапи:
- становлення та розвиток;

- ефективне використання ресурсного потенціалу;

Для всіх аналізованих нами виробничих типів доцільно на даному етапі застосувати стратегію становлення та розвитку ресурсного потенціалу. Проблему визначення джерел фінансування важливо вирішувати наступним чином:

- підвищення прибутковості аграрних підприємств, адже лише власний прибуток є самим надійним джерелом грошових коштів;
- короткий термін окупності витрат, який зробить галузь більш інвестиційно привабливою;
- можливість доступу до зовнішніх ринків збуту без посередників та їх диверсифікація;

Проблема реструктуризації галузей економіки та на її основі формування економічних зв'язків, спрямованих на створення агропромислових об'єднань включає в себе ряд питань:

- підвищення конкурентноздатності аграрного виробництва;
- прозора інвестиційна політика;
- наукове та інформаційне забезпечення діяльності АПК;
- створення передумов для інтеграції аграрних та промислових підприємств, що матиме для обох сторін позитивні наслідки;

Проблема проведення єдиної експортно-імпоротної та ціноутворюючої політики для сільськогосподарських підприємств має бути вирішена при врахуванні наступних чинників:

- можливість доступу на зовнішні ринки;
- створення єдиної політики ціноутворення як для промислових, так і для аграрних підприємств;
- чітке дотримання ринкових принципів господарювання, зокрема обмеження монопольного становище низки промислових підприємств, орієнтованих на випуск продукції для сільського господарства;

Науково-обґрунтований підхід до формування структури основних

елементів ресурсного потенціалу пропонується вирішити шляхом чіткої орієнтації на спеціалізацію виробництва, що дасть можливість визначити необхідні кількісні та якісні параметри земельних, трудових ресурсів та основних засобів, зокрема склад машинно-тракторного парку.

Визначальним у розширеному відтворенні валового продукту в АПК, а відтак і ресурсного потенціалу в будь-якій галузі є виробництво, організоване на науково обґрунтованих засадах, прогресивній та екологічнобезпечній матеріально-технічній базі, сучасних високопродуктивних й ефективних технологіях.

Дуже важливо сьогодні зробити аграрне виробництво соціально направленим. В цьому контексті заслуговує уваги програма, розроблена Головним управлінням агропромислового розвитку Тернопільської ОДА. Ключовим моментом її є комплексний підхід до розв'язання проблем сільського господарства. Насамперед програма передбачає подальше підвищення ролі і відповідальності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування за реалізацію завдань соціально-економічного розвитку сільських територій.

Одними із виробничих ресурсів, необхідних для ефективної господарської діяльності, та такими, що займають особливе місце в структурі агропромислового виробництва є земельні ресурси. Від масштабів та рівня інтенсивності використання яких значною мірою залежить ефективність та розвиток виробництва, а також його результат.

Узагальнюючи ситуацію, можна відмітити, що на фоні зменшення площ сільськогосподарських угідь і ріллі та зростання частки зернових і технічних культур в структурі посівних площ має місце скорочення врожайності. Розглядаючи це явище із позиції ефективності використання земельних ресурсів можна зазначити, що має місце погіршення цих показників.

Дана ситуація є результатом відсутності науково-обґрунтованого підходу до формування ресурсного потенціалу, зокрема до земельних

ресурсів. Аграрні формування із розмірами сільськогосподарських угідь до 2000 га в своїй переважній більшості не здатні забезпечити ефективне використання земельних ресурсів.

Це пов'язано з непристосованістю техніки до роботи на невеликих площах, відносно коротким терміном її роботи протягом року, значними затратами на її утримання в робочому стані та експлуатацію. Тобто є ряд умовно постійних витрат, які є сталими для сільгоспвиробника будь-якого розміру, але в крупних підприємствах вони діляться на більшу площу і знижується собівартість продукції.

Більші за розмірами аграрні формування, як об'єкти для інвестування та кредитування є традиційно більш стабільними та надійними, в результаті чого менш проблематичними є питання оновлення складу основних засобів та поповнення обігових коштів для поточних витрат.

Отже, покращення ефективності використання земельних ресурсів в контексті сказаного можна досягти збільшивши розміри сільськогосподарських угідь та ріллі відповідно до:

- для підприємств зернового типу спеціалізації – до 3200 га сільськогосподарських угідь та ріллі;
- для підприємств зерново-молочного типу спеціалізації – до 2800 га, в т.ч. 2700 сільськогосподарських угідь та ріллі відповідно;
- для підприємств молочно-скотарського типу – до 3400 га в т. ч. 3100 га сільськогосподарських угідь та ріллі відповідно;
- для підприємств зерново-свинарського типу спеціалізації – до 3100 га в т. ч. 3000 га сільськогосподарських угідь та ріллі відповідно.

В той же час понад раціональне укрупнення середніх розмірів землекористування призводить до втрати продуктивності через ускладнення організації виробництва. Тому визначення раціональних розмірів аграрного підприємств є дієвим засобом покращення ефективності використання земельних ресурсів.

Ще одним механізмом, який безпосередньо впливає на результативне

та ефективно використання земельних ресурсів аграрних формувань є науково-обґрунтована структура посівних площ.

При її формуванні слід врахувати низку факторів, таких як фізико-хімічні властивості ґрунтів, їх стан та розташування на місцевості; кількісні, якісні характеристики машинно-тракторного парку та його придатність для виконання запланованих обсягів робіт; наявність трудових ресурсів і планове поголів'я, з урахуванням потреби в кормах.

В результаті вирішених економіко-математичних моделей ми отримали типові структури посівних площ для трьох найбільш розповсюджених типів спеціалізації (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Структура посівних площ для основних виробничих типів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, %

Вид культур	Зерновий	Молочно-скотарський	Зерново-свинарський
Зернові та зернобобові	68,0	25,0	68,0
Технічні	25,0	17,5	18,8
Кормові	7,0	56,0	5,0

Зазначені структури посівних площ цілком здатні забезпечити підприємства максимумом валової та товарної продукції, а худобу повноцінним раціоном, збалансованим по кормовим одиницям, перетравному протеїну, кальцію, фосфору та каротину.

Сучасне сільськогосподарське виробництво, особливо застосування потужної техніки посилює антропогенне навантаження на навколишнє середовище, зокрема на земельні ресурси. Це призводить до порушення екологічної рівноваги, а також до механічного ущільнення ґрунту, порушення його структури.

Зміна природних властивостей ґрунтів, зокрема надмірна розораність

провокує водну та вітрову ерозію, яка прогресує та призводить до зниження гумусу в ґрунтах. В цьому контексті важливими будуть рекомендації вчених-економістів стосовно застосування тракторів на гусеничному ході, адже це підвищує економічність землеробства і зменшує тиск машин на ґрунт, на 17 % знижує витрати палива.

Встановлення оптимального співвідношення природних і сільськогосподарських угідь, як важливого фактора формування екологічно стійких агроландшафтів, зумовлює необхідність оптимізації структури використання орних земель, що є вирішальною умовою збільшення урожайності вирощуваних культур і підвищення ефективності всієї сільськогосподарської діяльності.

Оптимальне співвідношення оброблюваних груп культур, а також чистих парів є важливим фактором управління родючістю, оскільки основні культури за кількістю органічної речовини, що залишається після збирання, можна розділити на три групи:

- першу групу становлять багаторічні бобові та злакові трави, що залишають в ґрунті найбільшу кількість органічної речовини;
- другу групу складають зернові та зернобобові культури суцільної сівби;
- до третьої групи належать просапні культури, які надають подвійне негативну дію на гумус ґрунту, накопичуючи велику біомасу в сполученні з комплексом заходів щодо інтенсивної обробки ґрунту, наближаючись за вказаними показниками до чистого пару

Тільки 600-700 кг/га гумусу витрачається з орних земель через водну і вітрову ерозію. Щоб компенсувати ці витрати, потрібно щороку вносити 25-30 т/га гною.

Ефективне землекористування значною мірою залежить від сукупності заходів, що включають в себе агротехнічні, економічні та організаційні складові, спрямовані на покращення родючості ґрунтів, серед яких можна назвати: ґрунтозахисні сівозміни, збільшене внесення мінеральних та

органічних добрив, обробіток полів поперек схилу.

Неабияке значення також має і інтенсивна технологія вирощування сільськогосподарських культур, яка, зокрема визначає використання районованих та високопродуктивних сортів, що адаптовані до місцевих умов; науково – обґрунтовані сівозміни, ґрунтозахисна система обробки полів, внесення добрив з урахуванням наявних поживних речовин.

Ключовими моментами інтенсивних технологій є:

- дотримання сівозмін, тобто розміщення культур по найкращим попередникам;
- хімічна меліорація ґрунтів з метою оптимізації параметрів їх кислотності;
- застосування лише високо врожайних сортів та гібридів, що максимально пристосовані до зони їх використання;
- оптимальне застосування мінеральних та органічних добрив з урахуванням ґрунтових особливостей;
- використання систем захисту рослин;

Поліпшити продуктивність земельних ресурсів можна і за рахунок додаткових вкладень, зокрема покращення матеріально-технічного забезпечення та насичення виробничими засобами.

Задля підвищення ефективності використання земельних ресурсів в аграрних формуваннях доцільно:

- довести площі землекористування до оптимальних розмірів;
- змінити структуру посівних площ таким чином, щоб отримати максимально можливу кількість товарної продукції і повноцінні раціони для галузі тваринництва;
- перевести технологію виробництва сільськогосподарських культур на інтенсивну основу шляхом внесення необхідних обсягів мінеральних і органічних добрив та матеріально-технічного забезпечення всіх технологічних процесів вирощування та збирання врожаю, що дасть змогу істотно покращити врожайність, а отже і валові збори;

- провести економічну і з позиції поживності оцінку кормових раціонів всіх наявних груп тварин для забезпечення повноцінного їх годування із врахуванням вікових та функціональних особливостей;

Раціональне та ефективне використання трудових ресурсів значною мірою обумовлює результативність ресурсного потенціалу, стан економічного і соціального розвитку аграрних підприємств і галузі в цілому.

В зв'язку із триваючим скороченням кількості трудових ресурсів села перед аграрними підприємствами постає необхідність найбільш повного та раціонального використання наявних трудових ресурсів. Дана проблема, на нашу думку, має два аспекти:

- соціальний;
- продуктивності праці.

Соціальний аспект передбачає собою комплекс заходів, направлених на створення прийнятних умов життя та праці на селі. Розв'язання цієї проблеми впирається в необхідність підвищення зайнятості сільського населення. Збільшити її пропонується за рахунок нарощування обсягів виробництва, головним чином шляхом сприяння розвитку особистих підсобних господарств; створення мережі підприємств та організацій агросервісу; сприяння розвитку малого підприємництва; велику роль відіграватиме і служба зайнятості, яка має своєчасно та в повному обсязі інформувати населення про наявні вакансії. Підвищення економічної активності на селі сприятиме зростанню доходної частини місцевих бюджетів, яку можна направити на розвиток об'єктів соціально та культурної сфери.

Об'єктивною передумовою вивільнення робочої сили з сільського господарства є зростання продуктивності праці за рахунок більш високо технологічного рослинництва і тваринництва, технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств та раціональних форм організації праці. Потрібно відзначити, що практично не використовуються такі безкоштовні резерви підвищення продуктивності праці, як вдосконалення організації

виробництва та матеріальне стимулювання. Тобто майже не використовується такий потужний інструмент для збільшення ефективності використання трудового потенціалу, як менеджмент людських ресурсів.

Велике значення для прискорення темпів зростання продуктивності праці має впровадження прогресивних форм оплати праці, що базуються на принципах матеріальної зацікавленості в високих кінцевих результатах. Має сенс і стимулювання працівників до економії та раціонального використання засобів виробництва.

Інтенсивний розвиток соціальної інфраструктури в поєднанні з вирішенням виробничих, організаційних та економічних аспектів цієї проблеми дозволить не тільки призупинити процес депопуляції сільської місцевості, а й зробити виробництво більш ефективним.

Ефективність використання потенціалу трудових ресурсів не є окремою та самодостатньою категорією, вона залежить від сформованих кількісних і якісних пропорцій між складовими елементами ресурсного потенціалу – трудовими, земельними ресурсами та основними засобами. Це ще раз підтверджує тезу про взаємозалежність виробничих ресурсів та необхідність вироблення комплексного підходу, направлено на підвищення ефективності використання всіх ресурсів.

Важливим фактором, який певною мірою зумовлює неповне використання фонду робочого часу впродовж року є сезонність виробництва в рослинництві. Отже, важливим напрямком подолання сезонності та підвищення ефективності використання трудового потенціалу є впровадження раціональної спеціалізації, встановлення оптимального розміру та співвідношення допоміжних (переробних виробництв). Тобто, кількість працівників задіяних в тій чи іншій сфері виробництва можна регулювати збільшуючи чи зменшуючи потужності переробних виробництв, зокрема. Істотну роль при вирішенні цієї проблеми відіграє, зокрема, і підбір культур по строкам їх дозрівання, зокрема. Розвиток соціальної інфраструктури, який окрім покращення умов життя і праці людей та

додаткових робочих місць також здатен зменшити сезонність шляхом переміщення цих працівників в періоди пікових навантажень в безпосередньо сільськогосподарське виробництво.

З метою ефективного використання трудових ресурсів ми пропонуємо:

- створити умови в сільському господарстві для сталої чисельності працівників хоча б на рівні середнього значення;

- підвищити продуктивність праці при виконанні технологічних процесів шляхом кращої організації праці та використання більш сучасного обладнання і техніки;

- звільнені таким чином трудові ресурси має сенс задіяти в інших сферах господарювання, зокрема в допоміжних виробництвах;

- провести комплекс заходів, направлених на покращення соціальної ситуації на селі, це, зокрема стосується збільшення фінансування об'єктів соціальної сфери;

- покращити роботу із матеріального та морального заохочення працівників. Важливо сформуванати у кожного працюючого зацікавленість в кінцевому результаті праці;

Стале нарощування виробництва сільськогосподарської продукції знаходиться в безпосередній залежності від ефективного використання виробничих ресурсів, матеріально-технічних зокрема.

На сьогоднішній день стан матеріально-технічної бази переважної кількості аграрних підприємств не дозволяє в достатній мірі використовувати нові технології виробництва сільськогосподарських культур. Відсутність нової, високопродуктивної та водночас економічної техніки стримує підвищення ефективності використання основних засобів.

На даному етапі розвитку сільськогосподарських підприємств для їх матеріально-технічної бази характерні ряд проблем:

- значна частина технічних засобів експлуатується лише декілька тижнів на рік;

- понаднормовий термін експлуатації переважної більшості одиниць техніки;
- недостатня забезпеченість технічними засобами;
- низька економічність та надійність;
- невідповідність техніки (її розмірів, потужності), тобто відсутність широкої ланки модельного ряду сучасним організаційно – правовим формам господарювання;
- значна вартість нової техніки;
- вкрай обмежені та не вигідні умови придбання технічних засобів за допомогою кредиту чи лізингу;
- відсутність ефективної системи сервісного обслуговування.

Потрібно відзначити, що основні засоби мають значний вплив на ефективність використання як земельних, так і трудових ресурсів. Досконала матеріально-технічна база та належним чином сформована структура основних засобів сприяє більш раціональному використанню земельних ресурсів шляхом здійснення комплексу польових робіт та збирання врожаю в термін, передбачений технологією. Недосконалість технічних засобів, їх не економічність чи поломки під час роботи можуть викликати істотні втрати при збиранні чи зберіганні врожаю.

А застосування обладнання, яке сприятиме більшій механізації виробничих процесів зробить використання трудових ресурсів значно ефективнішим. Як і висока фондозабезпеченість та фондоозброєність є основою ефективного та високопродуктивного сільського господарства.

Є ряд принципів, що дозволяють зробити матеріально-технічне забезпечення аграрного товаровиробника таким, що відповідає сучасним принципам господарювання:

- технологічність, надійність та універсальність технічних засобів за високих продуктивних та експлуатаційних показників;

- економічність та багатофункціональність з урахуванням існування на селі аграрних формувань, різних за організаційно – правовими формами, розмірами та наявністю виробничих засобів;

- висока ремонтпридатність;

- екологічність та максимальна пристосованість до роботи за різних технологій виробництва сільськогосподарських культур;

Підвищити ефективність використання основних та обігових засобів виробництва доцільно наступним чином:

- збільшивши розміри сільськогосподарських угідь та ріллі до оптимальних;
- забезпечити прискорену амортизацію та цільове використання цих коштів;
- більша частина прибутку має йти на поновлення складу матеріально – технічної бази;
- склад машинно-тракторного парку має за якісними та кількісними параметрами відповідати напрямку виробничої діяльності аграрного формування та його розмірам;
- обслуговування та експлуатація техніки має здійснюватись лише висококваліфікованим персоналом;
- потрібно мінімізувати простой техніки, що скоротить період її окупності.

Сукупність вищезначених заходів при максимально ефективному використанні кожного виду ресурсів здатна забезпечити продуктивне використання ресурсного потенціалу Тернопільської області. Необхідною умовою при цьому є зростання вартісних і кількісних його характеристик.

В результаті розв'язання економіко-математичної моделі в середньому валова продукція сільськогосподарських підприємств Тернопільщини зросте на 31 %, а прибутковість – на 79 %.

Отже, слід констатувати необхідність створення оптимальних умов з метою ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу. Для цього потрібне здійснення наступних кроків:

- поліпшення загального фінансово-економічного стану сільськогосподарських виробників;
- техніко-технологічна модернізація аграрного виробництва;
- законодавче та податкове сприяння розвитку кооперації та інтеграції товаровиробників;
- забезпечення сприятливої інвестиційної політики;

Висновки до розділу 3

1. Передбачувана програма розвитку ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» базується на результатах економічного аналізу розвитку та сучасного стану ринку зерна і молока. При розробці бізнес-плану враховувалися потенційні можливості ТОВ «Корпорація «Колос-ВС», що пов'язані із відпрацюванням рівня технологій вирощування зернових і ВРХ, наявністю забезпеченість матеріальними і фінансовими ресурсами.

2. На основі математичної моделі для ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» розроблена економіко-математична задача. В результаті вирішення задачі був визначений план, який оптимізує процес сільськогосподарського виробництва ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» та забезпечує оптимальне використання виробничого потенціалу. В перспективі в підприємстві є всі можливості досягти проектної продуктивності тварин: корів – 5600 кг, середньодобовий приріст живої маси ВРХ – 550 г, а свиней – 420 г.

3. Для ефективного використання виробничого потенціалу в ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» доцільно провести ряд змін в структурі посівних площ. Перш за все доцільно довести посівні площі зернових та зернобобових культур до 60% (1546,4 га). Зокрема, пшениці та кукурудзи відповідно до 832,9 га (27,9 %) та 370,2 га (12,4 %). Важливо також збільшити посіви технічних культур (цукровий буряк) до 417,9 га та довести їх питому вагу до 14 %. При цьому доцільно організувати оптову торгівлю (на основі укладених угод з окремими підприємствами).

4. Впровадження ресурсозберігаючої технології при вирощуванні зернових (на прикладі озимої пшениці) дозволить, незважаючи на додаткові витрати, забезпечити зростання врожайності до 68,7 ц/га та прибуток з 1 га в 7290,6 грн. Результати досліджень свідчать про вищу економічну ефективність застосування ресурсозберігаючої технології, хоч витрати на 1 га були більшими на 160, 5 грн., рівень рентабельності становив 228,6% проти 184,5% за традиційної технології.

ВИСНОВКИ

На основі одержаних результатів магістерського дослідження формування та ефективності використання виробничого потенціалу, проведеного на прикладі ТОВ «Корпорація «Колос-ВС», слід зробити наступні висновки:

1. Виробничий потенціал представляє собою здатність за допомогою виробничих ресурсів досягти максимально можливого об'єму продукції. До матеріальних виробничих ресурсів відносяться: трудові (як кількісні, так і якісні параметри), земельні (кількісні та якісні показники природних ресурсів), основні фонди. Ефективність використання виробничого потенціалу характеризується системою показників, що визначають як відношення результатів сільськогосподарського виробництва (валової, товарної продукції, прибутку) до виробничого потенціалу.

2. ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» спеціалізується на виробництві та реалізації зернових культур. Сільськогосподарське підприємство має свої структурні підрозділи, завдяки яким повністю забезпечується весь комплекс виконання сільськогосподарських робіт, виробництво продукції, її збереження і реалізація. Для цього в 2013 р. побудовано тваринницьку ферму на 300 скотомісць, у т.ч. на 150 корів доїльний зал, споруди для зберігання зерна та кормів, придбано необхідне обладнання. У 2020 р. планується придбати 20 нетелів голштинської породи.

3. Серед земельних ресурсів для сільськогосподарських цілей найважливішими є сільськогосподарські угіддя, а з них – рілля. Площа цих угідь в останні роки збільшилась і становить 3175,4 га сільськогосподарських угідь, зокрема рілля – 2817,4 га.

4. Виробництво зернових за досліджуваний період 2015-2017 рр. склало 47973 ц, виробництво молока зменшилось на 4,3 % та дорівнювало в 2017 році 908 ц. Спостерігається позитивний результат із виробництва свинини, яке становить 697 ц, в той час як виробництво живої ваги ВРХ у 2017 р. зменшилось і дорівнювало 1621 ц. Рівень спеціалізації господарства –

високий, про що свідчить коефіцієнт спеціалізації 0,4.

5. Середньорічна вартість основних і оборотних засобів у 2017 р. зросла в порівнянні з 2015 р. Вартість майна у ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» за даний період становила 6827,8 тис. грн, протягом 2016-2017 рр. вона зросла на 23,7%.

6. З аналізу рівня забезпеченості основними засобами виробництва у ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» видно, що матеріально-технічні ресурси складають в середньому за окремими видами менше технологічної потреби, це свідчить про не достатню можливість виконання сільськогосподарських робіт згідно оптимальних строків та застосування високоефективних, продуктивних технологій. Основною причиною нестачі техніки є відсутність необхідних коштів для поповнення матеріально-технічної бази.

7. Для ефективного використання виробничого потенціалу у ТОВ «Корпорація «Колос-ВС» доцільно провести ряд змін у структурі посівних площ. Для цього слід довести посівні площі зернових та зернобобових культур до 60% (1546,4 га). Зокрема, пшениці та кукурудзи відповідно до 832,9 га (27,9 %) та 370,2 га (12,4 %). Важливо також збільшити посіви технічних культур до 417,9 га та довести їх питому вагу до 14 %. В перспективі в підприємстві «Корпорація «Колос-ВС» згідно прогнозних розрахунків можна досягти високої проектної продуктивності тварин.

9. Впровадження ресурсозберігаючої технології при вирощуванні зернових (на прикладі озимої пшениці) дозволить, незважаючи на додаткові витрати, забезпечити зростання врожайності до 68,7 ц/га та прибуток з 1 га в 7290,6 грн. Результати досліджень свідчать про вищу ефективність застосування ресурсозберігаючої технології, хоч витрати на 1 га були більшими на 160,5 грн, рівень рентабельності становив 228,6% проти 184,5% за традиційної технології.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспектива розвитку: Інформаційно-аналітичний зб. – Вип. 12 / За ред. П.Т.Саблука та ін. Київ: ІАЕ УААН, 2013.647 с.
2. Андрийчук В. Г. Оценка различных способов определения производственного потенциала сельскохозяйственных предприятий и регионов. *Экономика советской Украины*. 1989. № 6. С.32-39.
3. Андрийчук В. Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве. Москва: Экономика, 1983. 208 с.
4. Андрийчук В. Г., Вихор Н. В. Оценка использования производственного потенциала региональных АПК. *Экономика советской Украины*. 1987. № 8. С.72-77.
5. Андрийчук В. Г., Вихор Н. В. Повышение эффективности агропромышленного производства. Киев: Урожай, 1990. 232 с.
6. Андрийчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. Київ: ІАЕ УААН, 2015. – 332 с.
7. Аничин Л. М. Оптимизационные методы и рынок. Проблемы реформування в агропромисловому комплексі: Зб. наук. пр./ Харк. нац. аграрн. ун-т.- Харків, 2017. С. 23-29.
8. Білоусько Т. Ю. Формування, реструктуризація і використання виробничого потенціалу в нових умовах господарювання: Автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Харків, 1998. 16 с.
9. Білоусько Я. К., Денисенко П. А., Питулько В. О. Матеріально-технічне забезпечення агропромислового комплексу в ринкових умовах. Київ: ІАЕ, 2010. 24 с.
10. Бондарчук Е. Производственный потенциал как система структурных связей. *АПК: экономика, управление*. 1990. № 4. С. 81-85.
11. Бугуцкий А. А. Ресурсы аграрного сектора АПК: классификация и показатели эффективности их использования. *Экономика и организация*

сельского хозяйства. 1988. № 83. с. 3-7.

12. Бугуцький О. А. Використання ресурсів виробництва в сільському господарстві. *Економіка і соціальний розвиток села*. 1991. № 3. С. 47-52.

13. Василенко Ю. В. Производственный потенциал сельскохозяйственных предприятий. Київ: Наукова думка, 1989. 152 с.

14. Веденичев П. Ф., Пасхавер Б. И., Трегобчук В. М. Аграрный ресурсный потенциал Украинской ССР. Київ: Наукова думка, 1988. 312 с.

15. Відтворення та ефективно використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відп. редактор акад. УААН В.М. Трегобчук. Київ: Ін-т економіки НАН України, 2011. 259 с.

16. Волощук С. С. Оцінка ресурсного потенціалу у розвитку підприємства. *Економіка АПК*. 2017. № 12. С.47-52.

17. Гладій М. В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики): монографія. Київ: ІАЕ, 1998. 294 с.

18. Горбунов Э. Сбалансированность структуры народного хозяйства (вопросы методологии). *Вопросы экономики*. 1982. № 4. С.102-112.

19. Горбунов Э. Экономический потенциал социалистического общества. *Вопросы экономики*. 1981. № 9. С.97-106.

20. Горкавий В. К., Шиян В. Й. та ін. Підвищення продуктивності праці в сільському господарстві. Київ: Урожай, 1990. 112 с.

21. Горянский В.Ф. Виробничо-економічний потенціал АПК. Київ: Урожай, 1990. 160 с.

22. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т3/ Редкол.: Мочерний С.В. (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.

23. Економіка сільського господарства: підручник / О.І. Здоровцов, Л.І. Касьянов, В.І. Мацибора, В.Й. Шиян: За редакцією О.І. Здоровцова, В.І. Мацибори. Київ: Вид-во УСГА, 2012. 320 с.

24. Здоровцов О.І. Вирішальний ресурс економіки сучасного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2009. № 2. С. 6-11.
25. Лукинов И.И., Онищенко А.М., Пасхавер Б.И. Методика определения ресурсного потенциала сельскохозяйственного производства. Київ: Экономика, 1984. 40 с.
26. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 682 с.
27. Макконелл К.Р., Брю С.Л., Экономикс: принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. 15-го изд. Киев: Хагар-Демос, 2015.- 785с.: табл., граф.
28. Мармуль Л. О., Т. В. Бондарь. Стан та забезпеченість сільської поселенської мережі основними об'єктами соціальної інфраструктури. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. Вип. 2(26), Т. 1, - 2004. С. 155-160 с.
29. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора України: здобутки і проблеми. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 3-8.
30. Мойса М. Я., Крюкова І. О. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та економічний механізм його раціонального використання. *Економіка АПК*. 2004. № 2. С. 38-43.
31. Муравский С. Сущность, состав и структура агропромышленного производственного потенциала. *АПК: Экономика, управление*. 1993. №3. С.53-56.
32. Підлісецький Г. М. Основні засоби сільського господарства в Україні: стан, оновлення, оцінка. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. Київ: ІАЕ УААН, 2013. 635 с.
33. Плаксієнко В.Я. Виробничі витрати та доходи сільського господарства в умовах розвитку ринкових відносин. Дніпропетровськ: Січ, 2018. 255 с.
34. Прохоров А.М. Потенциал / БСЭ. Т. 20. 3-е изд. Москва, 1975.

С. 428.

35. Прохоров А.М. Экономический потенциал / БСЭ. Т.29. 3-е изд. Москва, 1975. С. 627.

36. Россоха В. В, Методологічні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємства аграрної сфери АПК. *Економіка АПК*. 2015. №8. С. 36-42.

37. Саблук П. Т. Про невідкладні заходи державної підтримки техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва. Техніко-технологічне забезпечення аграрного виробництва / Я. К. Білоусько, П. А. Денисенко, В. О. Питулько, В. І. Рибицька, В. Л. Товстопят. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 50 с.

38. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. С. 19.

39. Трегобчук В.М. Еколого-економічна концепція ефективного і сталого розвитку національного АПК. *Економіка АПК*. 2005. № 6. С.3-13.

40. Хачатуров Т. С. Эффективность социалистического общественного производства. *Вопросы экономики*. 1980. № 7. С. 3-16.

41. Шаталова Т. Ресурсный потенциал и размеры сельскохозяйственных предприятий. *АПК: экономика, управление*. 2001. № 7. С. 49-57.

42. Шаталова Т. Формирование и использование ресурсного потенциала в сельскохозяйственных предприятиях: Дис. докт. экон. наук: 08.00.05. М., 2000. 246 с.

43. Шиян В.Й. Ефективність використання виробничого потенціалу колгоспів і радгоспів. Київ: Урожай, 1988. 72 с.

44. Шиян В.Й. Ефективність виробничого потенціалу. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1986. 48 с.

45. Экономический потенциал развитого социализма / Под ред. Мочалова. Москва: Экономика, 1982. 280 с.

46. Юзефович А.Э. Аграрный ресурсный потенциал: формирование

и использование. Київ: Наукова думка, 1987. 175 с.

47. Юзефович А.Э. Оценка возможностей и результатов сельскохозяйственного производства. Київ: Наукова думка, 1976. 143 с.